

DOMOKOS Mariann
HUN-REN Bölcsészettudományi Központ
Néprajztudományi Intézet
ORCID: 0000-0001-5417-3001
domokos.mariann@abtk.hu

A városi mesemondás hagyománya

A kultúra átadásának legtriviálisabb módja a szájhagyomány útján történő mesélés, amely nem köthető kizárólag bizonyos korszakokhoz vagy társadalmi rétegekhez. A tanulmány abból indul ki, hogy a modern városi környezetben történő mesemondás és az ilyen környezetben elmesélt történetek (irodalmi mesék, nép- és tündérmesék stb.) szintén részei a magyar elbeszélői hagyománynak. A fiktív elbeszélések előállítása és fogyasztása nemcsak a hagyományos népi kultúrában, hanem a modern populáris kultúrában is jeles társadalmi esemény. Jelen írás e megfontolásokat szem előtt tartva a művészi, városi mesemondás 19. század végi (az 1890-es évektől a második világháborúig) szereplőit, intézményeit, alkalmait és szokásait vizsgálja a korabeli magyar nyomtatott sajtótermékek és levéltári források alapján. A nyilvános mesemondás új, városi fórumait a modern polgárság hívta életre, amely elválaszthatatlanul összekapcsolódott a gyermekirodalom fejlődésével, a gyermekszórakoztatás művészi igényeit pedig a fővárosi értelmiség, budapesti művészek, írók, költők és színészek szervezték. A 19. és a 20. század fordulóján az angolszász országokban a könyvtári intézményekre épülő és a közoktatásnak alárendelt művészi mesemondás nemzetközi trendje alakult ki. Ezeket a könyvtári törekvéseket a hazai szakemberek ugyancsak átvették, de egy másfajta magyar mesemondó mozgalom – amely a színházi, művészi gyermekszórakoztatáson alapult – korábbi és jelentősebb múltra tekint vissza. A magyar gyermekirodalmi kultúra intézményesülésében fontos lépést jelentettek az olyan gyermeklapok, mint például a Pósa Lajos által szerkesztett Az Én Ujságom. Pósa az 1890-es évek elejétől kezdve szervezett mesemondó rendezvényeket, amelyek a lap kiadójának érdekeit, valamint a gyermekirodalom és a szerzők népszerűsítését egyaránt szolgálták. Ezek a rendezvények a következő évtizedekben inspiráló mintát szolgáltattak a gyerekeknek szóló mesemondó alkalmak széles körének, amelyekben hatékonyan ötvöződtek a marketing- és a jótékonyági funkciók. A tanulmány az irodalmi gyermeklapok, illetve a Magyar Telefonhírmondó által szervezett mesemondások mellett a Fővárosi Állatkertben tartott különleges, szabadtéri gyermekmesemondó-sorozatot vizsgálja. Emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy a magyar színészképzés rendszerébe 1900-tól bekerült a színpadi mesemondás oktatása, amelyben nagy szerepet játszott a színművész Balassa Jenő, aki Basa bácsi néven vált közismert, hivatásos mesemondóvá.

Kulcsszavak: gyerekirodalom, tömegszórakoztatás, medialitás, színpadi mesemondás, könyvtári meseórák, művészi nevelés

Bevezetés

A magyar nyelvű, hivatásos, művészi élőlészavas mesemondás több mint százhusz éves múlttal rendelkezik. A néprajztudomány a kulturális viselkedés ezen formáját mint a hagyományosnak tekintett népi vagy paraszti mesélés 20. század második felében újjáéledő (revival) gyakorlatát vizsgálta, jellemzően a folklorizmus kontextusába illesztve (lásd pl.

Raffai 2004; Raffai 2021, Németh–Dala 2023). A kutatók érdeklődését azonban sajnálatos módon elkerülte a 19. század végétől formálódó, városi környezetben, nagyközönség előtt zajló szóbeli történetmesélés hagyománya.¹ A tanulmányban egyfelől amellet szeretnék érvelni, hogy e korai, professzionális művészi történetmesélési gyakorlat szintén értelmezhető a folklorizmus keretein belül, ugyanis a kortárs és klasszikus meseirodalom felhasználása mellett a népmese is fontos eszköze volt a városi élőlészavas, illetve a modern technika segítségével nagy tömegek számára közvetített mesemondásnak. Mindemellett a szóbeli történetmesélés hivatásos mesélők által képviselt városi gyakorlata mintául is szolgálhatott a népi kultúra színpadi megjelenítését célzó, későbbi törekvésekhez. Másrészt az alábbi írásban azt is hangsúlyozni szeretném, hogy a színpadi-városi mesemondás sajátos, jórészt feltáratlan múltja önmagában is alaposabb folklorisztikai, irodalom- és művelődéstörténeti vizsgálatokat érdemelne, amely különösen a modern gyerekkultúra és gyerekszórakoztatás kibontakozásával (pl. mesekönyvek, gyerekfolyóiratok, gyerekszínházak stb.), illetve a hang továbbítására alkalmas új technológiákkal, az auditív médiumokkal (gramofon, telefonhírmondó, rádió) összefüggésben kínál termékeny értelmezési lehetőséget (vö: Hermann 2017: 28–29). Tanulmányom a városi/művészi mesemondás magyarországi hagyományának kezdeteiről, a századfordulótól a második világháborúig kíván rövid, társadalmi és mediális szempontokat érvényesítő áttekintéssel szolgálni a további kutatások ösztönzése reményében.

A mesemondás városi alkalmai

A néprajztudomány a hagyományos népi kultúrával összefüggésben kiemelten kezeli a közösségi szórakozás olyan lehetőségeit, amelyek különböző intenzív, tartós együttlétekekkel, társas munkaalakkal kapcsolódtak össze. Falusi környezetben mesemondásra a mezőgazdasági munkák elvégzését követő őszi-téli időszakban nyílt a legtöbb lehetőség, amelyek tájegységenként eltérő sajátosságokat mutattak. A mesélés tipikus, állandósult alkalmi között tartják számon többek között a kukoricafosztást és -morzsolást, a dohány-simítást, a fonót, a varrót (Keszeg 2011, 105–110). Ezek az alkalmak egyrészt praktikusán a fárasztóan nehéz vagy túlságosan monoton munkafolyamatok elvégzését könnyítették meg, másrészt azonban a falu szellemi-művészi igényeinek kielégítését is szolgálták. A falusi mesemondás a társadalmi és kulturális szocializáció eszközeként a gyereknevelésben is fontos szerepet játszott, ugyanakkor a legnagyobb tekintéllyel bíró tradicionális mesélők elsősorban a felnőtt hallgatósághoz szóltak, a gyerekeknek való mesemondást nem sokra becsülték (Kovács Ágnes az 1940-es évek elején a kalotaszegi Ketesdről jegyezte fel, hogy a tündérmese a felnőtt férfiak, a 40-50 év körüli gazdaemberek mulatsága volt. Kovács 1944a I: 33–42; 1944b: 415). Ezzel szemben a városi mesemondás eltérő jellegzetességeket mutat, az ugyanis 1.) csak urbánus közegben és a mai értelemben vett szabadidős elfoglaltság keretein belül értelmezhető, amelyet 2.) határozottan a művészi igényességre való törekvés jellemez, és 3.) középpontjában egyértelműen a gyerekek állnak.

Budapest a 19. század második felében indult látványos fejlődésnek, az ipari és társadalmi forradalomnak köszönhetően a századfordulóra modern nagyvárossá vált. A korabeli tömegszórakoztatás egyik nagy újítása volt, hogy kifejezetten gyerekközönség számára kínáltak művészi színvonalon oktató, egyszerismind mulattató kulturális fogyasztási

---

¹ A 'városi mesemondás' kifejezés alatt jelen áttekintés a szóbeli történetmesélésnek azokat a sajátos megnyilvánulási formáit érti, amelyeket kifejezetten a nagyvárosi tömegkultúra hívott életre, és az egymással személyes kapcsolatban állók organikus közössége helyett mesterségesen létrehozott, szervezett közönséghez szólnak. Bár termékeny kutatási irányt képviselne, e tanulmányban mégsem tárgya a városi környezethez is kötődő spontán, kisközösségi mesemondó alkalmak (pl. a kollégiumi vagy a kaszárnyákban való mesemondás) szemlézése, mivel azok egy másfajta, a tradicionális népi kultúrával máshogyan összefüggő hagyományt képviselnek.

cikkeket. Az egyre jobban kiteljesedő városi tömegkultúra a 19. század második felében kezdte felismerni a mesében rejlő piaci lehetőségeket, amely megszámlálhatatlan gyerekmesekönyv megjelenését eredményezte.² A gyerekkor sajátosságai iránti fokozott figyelem magával hozta a gyermek mint fogyasztó felfedezését, ami a gyerekeknek szóló elkülönült irodalom kibontakozására és általában az irodalmi gyerekkultúrára is ösztönzőleg hatott, ezzel összefüggésben a nyilvános mesemondásnak is új alkalmi bontakoztak ki. A kor felfogása szerint a szülők fő feladata a gyermekeik társadalomba való beilleszkedésének előmozdítása volt (Pukánszky 2005: 29), amit ekkorra a családi és iskolai környezetben túl is számos eszköz támogatott. A jobb módú szülők rendelkezésére álltak a gyerekkultúra közvetítésére is alkalmas csatornák, amelyek révén könnyen elérhető közelségbe kerültek az intézményesülő gyerekirodalom termékei is. Ebben a kulturális kontextusban jelent meg a városi mesemondás, amelyet tehát a tömegkultúra és a tömegszórakoztatás új lehetőségei hívtak életre. A kulturális és technikai újdonságok gyerekekre való kiterjesztése során az erkölcsi értékrend kialakítása-megszilárdítása és a társadalmi viselkedés szabályainak átadása szervesen összekapcsolódott a gyerekközönség művészi szórakoztatására való törekvésekkel. A folyamat elindításában fővárosi művészek (írók, költők, színészek), valamint a mögöttük álló üzleti vállalkozók, kiadók működtek közre.

Pósa Lajos és Az Én Ujságom által szervezett mesemondások (Gyerekirodalom, marketing és jótékonyosság)

A hazai nyilvános, városi-művészi mesélés legkorábbi nyomai (eddig ismereteink szerint) az 1890-es évek elejéig vezetnek. A század utolsó harmadában jelentek meg a már valódi olvasói igényeket támogató, a középosztály gyermekeinek szóló magyar nyelvű gyereklapok, köztük *Az Én Ujságom*, amely egyike volt az irodalmi szempontból is számottevő periodikáknak. A Singer és Wolfner kiadónál megjelenő illusztrált lap az 1889-es indulásától kezdve több mint ötven éven keresztül képes volt fenntartani gyermekolvasói érdeklődését (Komáromi 1990: 68–69; Balogh 2003).

---

² Szinte lehetetlen felmérni a korszak mesekönyvkiadásának volumenét, tekintettel arra, hogy e kiadványtípusba tartozó olvasmányok csak szórványosan maradtak fenn, egyfelől mert az intenzív használat következtében a fogyasztók szó szerint szétolvasták azokat, másrészt azért is, mert a közgyűjtemények többsége ezeket az olvasmányokat jellemzően nem tekintette megőrzésre méltónak. Az új piaci lehetőséget felfedező könyvkiadók közül a gyerekkönyvkiadásban meghatározó szerepet töltött be többek között az Athenaeum, Franklin, Légrády, Singer és Wolfner, valamint a Lampel és Wodianer kiadó (Komáromi 1990: 50). A korábbi időszak gyerekkönyveiről Drescher Pál alapvető bibliográfiája nyújt áttekintést (Drescher 1934).

1. kép: Az Én Ujságom című képes gyermeklap első számának címlapja:
 Forrás: Az Én Ujságom 1889. dec. 15. 1(1).

Az Én Ujságom kiadója, szerkesztősége és szerzőgárdája fontos szerepet játszott a lap, illetve tágabban a gyerekirodalom népszerűsítését célzó, újfajta marketingstratégia kialakításában. A lapot a legkisebb, 6-10 éves olvasó korosztály számára szerkesztette kezdetben Pósa Lajos és Benedek Elek, majd az utóbbi 1891-es kiválása után Pósa egyedül. Sajátos és ügyes kiadói reklámfogás volt, hogy *Az Én Ujságom*at gyerekeknek szóló irodalmi rendezvények keretében írók, költők és más művészek promotálták (Praznovszky 2006: 106–107), Pósa Lajos nem sokkal a lap indulását követően a fővárosban és a vidéki nagyvárosokban gyerekprogramokat, úgynevezett *mesemondások*at szervezett az előfizetők számára.³ Ezeken az alkalmakon kifejezetten a gyerekekből álló közönségnek szóló versek, mesék és dalok színpadi bemutatására került sor. A sajtóbeszámolókból kiindulva az első ilyen események Budapesten és Szegeden voltak 1891-ben, de több más városban is szerveztek hasonló céllal gyermekműsorokat. A rendezvényeken többnyire a lap szerzői (pl. mások mellett Józsa Antal, Margitay Dezső, Madarassy László, Rákosi Viktor, Sas Ede és

³ Az önreklámozásnak az irodalom intézményrendszerének alakulásával és az írók hivatásosodásával összefüggő illetően összekapcsolódása nem előzmények nélküli, lásd például a dalidókról Szilágyi 2021: 159–193.

természetesen Pósa Lajos) *Az Én Ujságom*ban is közölt műveiket adták elő, amellyel a lapot, saját írói-költői munkásságukat és általában a bontakozó magyar gyerekirodalmat egyaránt népszerűsítették. A lap kiadója, az általa kibocsátott előfizetési felhívásban a városi mesemondásról olyan új jelenségként számolt be, amely (a nem említett marketing-funkción túl) a morális értékrend kialakításában, valamint a nemzeti identitás megalapozásában is szerepet játszik:

„»Az én Ujságom« népszerűsége kétségtelenül kitűnt a fővárosban és Szegeden tartott mesemondások alkalmával. Itt is, ott is özönlött a gyermeknép, hogy kedvelt mesemondóit színről-szinre láthassa s ajkukról hallhassa a meséket. Azóta nincs az a város, ahova »Az én Ujságom« szerkesztője meghívást ne kapott volna mesemondásra. Ezek a mesemondások nagy hatással vannak a gyermekekre. A szív és lélekképződés zsenge korszakában észrevétlenül szívják magukba a hazafias, vallásos hangokat, az erkölcsalapító nemes érzéseket. Mint megannyi virágmag hull a mesemondó ajkáról minden szó a gyermek- s világ fogékony keblébe.” (Singer és Wolfner, 1891).

A Pósa Lajos által szervezett, majd az ő nyomán számtalan egyesület és intézmény által kezdeményezett kulturális gyermekműsorokban az irodalmi és az üzleti érdekek mellett időnként jótékonyági szempontok is érvényesültek. 1891 májusában például a szegedi siketnéma-intézet felállítására ajánlotta fel *Az Én Ujságom* szerkesztősége a műsor bevételét (Sztankó–Gerencsér 1891), de tudható, hogy Pósa lapja szerzőivel a Vigadóban, az Operaházban vagy a terézvárosi kaszinó nagy termében máskor is részt vettek irodalmi, karitatív rendezvényeken, amelyek például a szegény gyermekek felruházását (Kócsag 1898, Pósa 1899), a debreceni siketnéma-intézet segélyezését (Gácsér [1905]: 76) vagy az Országos Magyar Iskolaegyesület támogatását célozták (N. N. 1911).⁴ A gyereklap szerkesztője rendszeresen értesítette kis olvasóit a neves szerzők részvételével zajló felolvasások-előadások időpontjairól:

„[...] a jövő október hó folyamán a mesemondást újra megkezdjük. Az első mesemondás ismét a fővárosban lesz. Gondoskodom róla, hogy hely mindenkinek jusson. Számozott ülőhelyek lesznek csekély ár lefizetése mellett. Budapesten többször rendezek mesemondást, hogy ne legyen »Az én Ujságom«-nak egy fővárosi előfizetője sem, aki nem részesül benne. A főváros után még a tél folyamán tartunk mesemondást a vidéki nagyobb városokban is.” (Pósa 1891).

A magyar gyerekirodalom 19. század végén kiépülő intézményrendszerében fontos szerepet játszottak ezek a nyomtatott betűket életre keltő, meséket is felvonultató, az ország több pontját bejáró változatos programú gyermekműsorok. Itt jegyzem meg, hogy a mesematinékat és mesemondó délutánokat a mesemondás állandó fórumaiként *Az Én Ujságom* eseményeinek sikerét követően rendszeresen szerveztek a laptól függetlenül is. E sajátos irodalmi-kulturális előadásforma irodalomszociológiai és társadalomtörténeti aspektusból is vizsgálható volna, különösen abból a szempontból, hogy kik és milyen célok elérése érdekében szervezték meg a meseelmondó alkalmakat.⁵ A művészek által előadott

⁴ A filantróp színházi megnyilvánulásokkal kapcsolatban T. Szabó Levente felhívta a figyelmet arra, hogy a jótékony célú előadások abból a szempontból is hatékonyak, hogy eleve megelőlegezik a sikert, hiszen a karitatív gesztusok tompítják vagy kioltják a művészi kritikát (T. Szabó 2022: 124)

⁵ A teljesség igénye nélkül említem, hogy a kutatás során többek között a következő személyek, intézmények, egyesületek, szervezetek által rendezett mesedélutánokkal találkoztam (zárójelben a konkrét esemény évszáma illetve a jótékony céljának megjelölése szerepel): a *Kis Lap* szerkesztője, Forgó bácsi néven ismert Ágai Adolf (1896), Erzsébetvárosi Demokrata Kör (1901-ben az ingyen tej intézményét támogatandó), Izraelita Nőegylet (1902), Pósa Lajos (1902-ben Balatonbogláron a helyi iskola felállítása céljából, 1903-ban a Fekete-hegyi fürdőtelepen /Szepes vm./ protestáns imaház építése érdekében), a Szegedi Kisdédóvó és Jótékony Nőegyesület (1904), Országos Magyar Iskola Egyesület (1911), Zilahy Gyula és a *Jó Pajtás* című gyereklap (1913-ban Debrecenben), Augusztá Gyorssegély-alap (1914), Munkások Gyermekbarát Egyesülete (1917-ben Kőbányán) stb.

repertoárról a recens sajtóbeszámolók segítségével alkothatunk valamelyest képet. A népköltészet – amennyire a források láttatni engedik – a korszak népies, nemzeti irányú gyerekirodalmi törekvéseinek jegyében jellemzően feldolgozások formájában képviseltette magát, ezen belül a népmese mérsékelt, többnyire verses irodalmi adaptációként jelent meg. Az 1911. május 25-én, áldozócsütörtök délután tartott operaházi mesemondáson biztosan elhangzott Pósa Lajos előadásában „a kis gömböcről szóló tréfás mese” (Gyökössy 1911: 394–395), amely minden bizonnyal a magyar népmese-hagyományból ismert *A kis gömböc* elnevezésű mesetípus Pósa-féle verses változata volt.⁶ Ugyanekkor került sor Pósa *A kis kakas meg a török császár* című költeményére is Hegedűs Gyula színművész előadásában, amely szintén egy jól ismert népmesetípus verses feldolgozása.⁷

Az *Én Ujságom* rendszeresen megszervezett mesemondó estjei több évtizeden keresztül nagy sikerrel folytak, azonban a pedagógiai gyakorlat térfeléről kritikákat is megfogalmaztak vele szemben. A már említett, 1911. évi mesemondó műsor kapcsán Novy Ferenc pedagógus, pedagógiai szakíró, tankönyvszerző egy cikkében részletesen tárgyalta a mesemondás művészi és pedagógiai vonatkozásait. A hazai tanítóképzés szempontjából Novy anyagilag sikeresnek, művészileg azonban kudarcosnak ítélte a rendezvényt (Novy 1911). A családon belüli és az iskolai intézményrendszerben megvalósuló művészi mesemondást egyébként határozottan támogató szerző szerint a teátrális, ünnepi keretek közé szorított mesélés a gyerekek körében nem váltja ki a célzott hatást.⁸ A tanítóképző intézetek egyesületi közlönyében, a *Magyar Tanítóban* publikált cikkében Novy határozott kritikát fogalmazott meg az említett, – éppen az Országos Iskolaegyesület által szervezett – esemény programjáról. A kritika egyik sarkalatos pontja az volt, hogy a műsorrendből feltűnően hiányoztak az eredeti magyar népmesék, noha azok a szerző véleménye szerint az elhangzott műmesékhez viszonyítva pedagógia szempontból sokkal alkalmasabbak lettek volna:

„Eredeti magyar népmese nem szerepelt a műsoron a maga naiv egyszerűségével, beszédjének keresetlen, színtiszta magyarságával, csak műmesék: a versesek a maguk ringó ritmusával, melyben a lényeg, a mese, szerényen félrehúzódik; a prózában elmondottak a kifejezések édeskés szirupjával leöntve, miből a gyermek az egyszerű helyzeteket, az alakok éles kontúrajait csak nehezen tudja kihámozni.” (Novy 1911: 335).

A szerző összességében azt az álláspontot képviselte, hogy a színpadi mesemondás csak csekély pedagógiai haszonnal kecsegtethet. A nevelő munka szempontjából sokkal

⁶ *A kis gömböc*. Pósa 1914: 41–47. (A mesetípus a nemzetközi rendszerezésben az ATU 2028 *The Devouring Animal That Was Cut Open*, a magyar mesekatalógusban az MNK 2028 B* *A kis gömböc* típuszámon és elnevezésen található meg. Uther 2004 II: 521–522, MNK 9. 1990: 105–106.)

⁷ Pósa gyermekmeséket elkülönítetten tartalmazó antológiájában a költemény *A kis kakas meg a török császár* címen népmese műfajmegjelöléssel jelent meg: Pósa 1883: 89–97. (ATU 715 *Demi-cock*; MNK 715 B* *A kiskakas gyémánt félrajjárja*, Uther 2004 I: 387–388; MNK 2. 1988: 405–406).

⁸ Novy Ferenc a tanítóképzésben kiemelkedő szerepet tulajdonított az élőbeszéd, ezen belül a művészi mesemondás oktatásának. A tanárjelöltek beszédkészségének fejlesztéséhez fontos eszköznek tekintette a művészi mesemondást, amelyet egy terjedelmes, a mesemondás technikai problémáira is kitérő írásában fejtett ki. („A mesélés vagy mesemondás igen alkalmas eszköze a vonzó beszéd begyakorlásának. Nem a téli kuckó öregasszonyos, monoton előadású meséiről van szó, bár ezeket is szívesen hallgatja a gyermek s talán már innen ered monoton beszédjének hangja. A tanító mesemondásának tudatosabbnak kell lennie. A mese hőseit szavával mintegy elevenekké kell tennie, hangjában a mese személyei iránt táplált rokon- vagy ellenszenvének is meg kell rezdülnie, szóval drámaiassá, festőivé tennie mesemondását. Ez bizony még a legderekabbat is próbára teszi [...] Miért ne lehetne az olvasmány [a népiskolai olvasmányanyagban szereplő népmesék, mondák – D. M.] tartalmának elmondását a művészi előadás elvei szerint megkövetelnünk? Még sok idővesztéssel sem jár, de annál több haszonnal [...] A tanár sem veszít tekintélyéből, ha maga is példát mutat a művészi mesemondásra s rávezeti növendékeit annak kellékeire: a mesemondó modorára, a hang színezésére, erősségének változataira, a szünetekre stb.” Novy 1910: 396–397).

hatékonyabbnak tekintette a kisebb, intimebb családi vagy iskolai környezetben történő mesélést:

„A mesemondás talaja nem az Operaház, hanem a megszokott környezet, nem a nagy tömeg hullámzása, hanem egy szűkebb, kisedded körnek melegsége, s kellő lelki dispoziáció. Ha nincs meg a gyermeknek a kellő családi köre, akkor az iskola, s abban maga az osztály a mesemondó tanítóval, a gyermekek művészeivel. A tanító nem lesz ugyan Hegedűs Gyulával vetélkedő előadó művész, de lehet jó gyermekismerő s ha a tanítóképzés fejlődése is azt akarja, legalább is olyan jó mesemondó, hogy az élő mesét pedagógiai beállításban tudja a maga nevelő munkájába beleilleszteni.” (Novy 1911: 336).

A népmese pedagógia felhasználása, a magyar népmeseszöveg-korpusz iskolai tananyagba kerülése, a hivatalos oktatás keretein belül a mesélésre vonatkozó korabeli módszertani elképzelések és az iskolai mesemondás történetének nyomozása bármennyire is izgalmas és fontos feladat volna, a városi mesemondás hagyományán messze túlmutató kérdéskör. Ehelyütt csupán jelezni szerettem volna azokat a korai törekvéseket, amelyek már nem csupán a népmesék szöveganyagának iskolai birtokbavételére irányultak (ez a folyamat egyébként a 19. század közepétől adatolható – vö. Domokos 2018: 464–499), de a század végétől már egyértelműen számolt a szóbeli mesélés gyakorlatának pedagógiai jelentőségével is. A folyamat egyik nemzetközileg is sikeres leágazása az iskola és a könyvtár szoros együttműködésével megvalósuló, nyugati mintákat követő könyvtári meseórák bevezetése volt (lásd az utolsó fejezetet).

A Magyar Telefonhírmondó gyermekhangversenyei

A színpadi mesemondás elterjedésével párhuzamosan zajlott a fővárosban a szóbeliség történetének radikális, a technika fejlődésén alapuló változása, amely egy új típusú oralitás kialakulásához, a másodlagos szóbeliséghez vezetett (Ong 2010: 119–121). Az auditív technikai eszközök (fonográf, telefon, telefonhírmondó, rádió) közbeiktatásával történő, térben és időben kiterjesztett szóbeli kommunikáció megjelenése és meghonosodása a mesemondás szempontjából is meghatározó médiatörténeti esemény volt, innentől kezdve ugyanis nem volt szükség a beszélő és a hallgatóság egyidejű fizikai jelenlétére, a mesemondó és közönsége nemcsak földrajzilag, de társadalmilag is egyre távolabb kerülhetett egymástól. Az újfajta tömegkommunikációs eszközök megjelenésével tehát a szóbeli történetmesélés számára is új perspektívák, egyúttal a személyes találkozást nélkülöző mesélési alkalmak nyíltak. 1893. február 15-én szólalt meg először a fővárosban a rádió őse, a Puskás Tivadar nevéhez köthető Telefonhírmondó, mely a nagyvárosi tömegkultúrában az addigi nyomtatásalapú információközvetítéshez képest teljesen új minőséget képviselt. A találmány mint *beszélő újság* robbant be a köztudatba, amelynek kezdetben az volt a célja, hogy „a nap fontosabb eseményeiről, politikai, közgazdasági hírekről egyszerre és gyorsan értesíthetők legyenek mindazok, akik e berendezésnek előfizetői kívánnak lenni.” (Glázer 1931: 602). A Magyar Telefonhírmondó cégvezetői hamar felismerték a szórakoztató műsorszórásban rejlő lehetőségeket, és nemcsak aktuális híreket, illetve gazdasági információkat nyújtottak, de kulturális műsorokat, hangversenyeket, felolvasásokat is közvetítettek előfizetőik számára. A cég vezetése már 1894 októberében tervezte mesemondó műsorok bevezetését, legalábbis erre utal, hogy Virág Béla, az akkori igazgató-szerkesztő a találmány nyilvános ismertetésében felvetette a telefonhírmondón keresztül való meseközvetítés lehetőségét is: „Micsoda mohó kíváncsisággal lesi majd az apróság Pósa bácsi [Pósa Lajos], Elek apa [Benedek Elek] és Forgó bácsi [Ágai Adolf] kedves meséit, vígan tapsolva kicsiny, kövér kezeivel, és nevetve álmodja tovább a regét a puha ágyban reggelig.” (J. Virág 1894). Az újfajta tömegkommunikációs eszközök a pol-

gári, úri középosztály körében kezdtek először népszerűvé válni (Gyáni 1995: 89). A Telefonhírmondó előfizetőinek száma 1894-ben még csak néhány száz fő volt, amely éppen a szórakoztató jellegű műsorok hatására indult növekedésnek, 1896-ban elérte a 6185 főt (Glázer 1931: 606). A Magyar Telefonhírmondó estéenként az Operaházból vagy a Nép-színházból közvetített előadásokat, illetve saját készítésű műsorokkal, úgynevezett „házi hangversenyekkel” is jelentkezett. Egy 1896-ból fennmaradt előfizetési felhívásból, valamint a korabeli sajtóbeszámolókból tudható, hogy ekkor már a telefonhírmondó heti rendszerességgel jelentkezett kimondottan a gyerekeknek szóló műsorral. (Glázer 1931: 606–607; Grósz 1979: 129). Ezeken a *gyermekhangversenynek* nevezett programokon nemcsak zenés költemények, hanem prózai művek is elhangoztak. A Magyar Telefonhírmondó gyerekműsorait eleinte Zilahy Gyula, a Nemzeti Színház színművésze rendezte közkedvelt ifjúsági írók bevonásával. A Telefonhírmondó gyerekműsorai rögzített időpontban, csütörtök délutánonként kerültek adásba. A mesemondás e gyerekprogram állandó része volt, ahol a mesék ismert fővárosi színművészek hangján szólaltak meg.⁹ Ahogy fentebb igyekeztem bemutatni, a Telefonhírmondó gyerekműsorainak megjelenésekor Pósa Lajos már évek óta rendezett sikeresen ifjúsági mesemondó műsorokat. Nem érthette tehát váratlanul az olvasókat és a hallgatókat, hogy a Telefonhírmondó igazgatója Pósa Lajost kérte fel az 1896. december 17-ei műsor megszervezésére, amelyet *Az Én Ujságom* „mesemondó és dalmondó estjeként” reklámoztak. Az esemény részletes programját a szervező-szerkesztő ismertette lapja olvasói számára, ebből tudható, hogy népszerű művészek, színészek és énekesek dalokkal és szavalatokkal léptek fel Pósa Telefonhírmondó-estjén. Az est sztárelőadója Jókai Mór és Blaha Lujza lettek volna, Jókai azonban visszalépni kényszerült (-x 1896), Blaha Lujza viszont jelen volt az eseményen. Ő indította a műsort a *Mi füstölög ott a síkon járóiba?* kezdetű nótával, majd Vidor Pál Petőfi *Szülőföldemen* című költeményét énekelte el, Singhoffer Vilma pedig gyerekdalokat adott elő. A dalok után elkülönült blokkban következett a mesemondás, amelynek során verses és prózai művek hangoztak el: Zilahy Gyula Pósa Lajostól a *Nagyapó sípja* című költeményt, Vízvári Mariska Sas Ede *Aranyszívű gyermekek*, Balassa Jenő pedig Sebők Zsigmond *Karácsonykor* című művét mondta el. A műsor zárásaként a nemzet zenei szimbólumaként ismert Rákóczi-induló hangozott el (Pósa 1897). Nincs jegyzett szakirodalma a Telefonhírmondó kulturális műsorainak, a telefonvonalakon közvetített gyerekeknek szóló programokról is csak töredékes információkkal rendelkezünk, így a mesék, népmesék jelenlétét nem tudjuk közelebbről meghatározni.¹⁰ Azt azonban kijelenthetjük, hogy a műsorterv összeállítói már a kezdetektől fogva számoltak a mesékkal is, melyek adekvát megszólaltatásában az ismert színművészek segítségére számítottak. A Telefonhírmondó csütörtöki gyermekhangversenyeinek szervezését 1897 szeptemberétől a Pósa Lajos által rendezett műsorban is fellépő színművész, Balassa Jenő vette át (N. N. 1897). Ugyanebben az évben nyílt meg a Vígszínház színészképző iskolája, ahol éppen Balassa jóvoltából az élősztavas mesemondásra is kiemelt figyelmet fordítottak. Tekintettel arra, hogy a városi mesemondás hazai kezdeteinél az írók és költők szerepvállalása mellett színészek is bábáskodtak, érdemes a színháztörténet felől is szemügyre venni a művészi mesemondás alakulását.

⁹ Glázer 1931: 607. A Telefonhírmondó műsorairól lásd még: Grósz 1980.

¹⁰ A Telefonhírmondó az előfizetői számára *Telefon-Hírmondó Értesítője* címen ingyenes, az egyes műsorok ismertetésével kiegészített műsorújságot biztosított. Első számában a gyerekprogramról a következőket olvashatjuk: „Az est a szórakoztatásnak van szánva. Csütörtökön este 7 órakor gyerekestély van, kizárólag gyermekeknek szánt zene- és énekelőadással, mesék- és költemények felolvasásával.” *Telefon-Hírmondó Értesítője* 1895. 1. évf. 1. sz. 2.

Mesemondás a színházban és a színészképzésben a századfordulón

A magyar színpadi mesemondás történetének fontos fejezete a 19. század utolsó évtizedében megalakult Vígszínházhoz és a hozzá kapcsolódó új típusú színészképzéshez köthető. A modernizálódó fővárosban a század végén egyre nagyobb igény mutatkozott a komoly darabok mellett a könnyedebb hangvétellű, mulattató előadásokra. A színházi szakemberek (mecénások hathatós támogatásával) igyekeztek eleget tenni a közönség vígjátékok, népszínművek és operettek iránti növekvő és szélesedő elvárásainak, amelynek következtében számos új, állandó színház jött létre Budapesten és vidéken egyaránt. 1896-ban nyitotta meg kapuit a fővárosi Vígszínház, amely hamar népszerűvé és az egyik legjelentősebb és legrepresentatívabb budapesti színházzá vált. A század végén átalakuló színházi struktúra az intézményes színészképzésben is változásokat hívott életre. A korszakban a hivatalos színészképzés a Nemzeti Színház utánpótlására hivatott Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémián, illetve a Zeneművészeti Főiskolán folyt, emellett néhány magániskolában is képezhették magukat a színpad iránt elkötelezett növendékek. A Vígszínház megnyitása után egy évvel, 1897-ben, a színház művészeti igazgatója, Ditrői Mór megalapította a Vígszínház saját színészképző iskoláját (Fesztbaum 2014: 15), ahol a művészi mesemondás oktatására is nagy hangsúlyt fektettek.¹¹ A kétéves képzés szerves részét képezte a színiiskola növendékeinek rendszeres színpadi bemutatkozása, az ezekről szóló beszámolók, a házi és a nyilvános vizsgákról fennmaradt színlapok és a publikált sajtóhíradások segítségével képet alkothatunk a színpadi mesemondás intézményes oktatásának kezdeteiről is. A *Magyar Nemzet* anonim újságírója a színésznövendékek 1900 júniusi vizsgájáról szóló tudósításában elismeréssel hívta fel az olvasók figyelmét arra az újdonságra, miszerint a színészképző iskolában magyar népmesék elbeszélésére is oktatták a diákokat, amelynek elsajátításáról az év végi gyakorlati vizsga során a meghívott közönség előtt számot is adtak:

„A Vígszínház színész-iskolájának növendékei tegnap tartották évváró vizsgájukat a Vígszínház színpadán. Balassa tanár tanítványai mutatkoztak be szavalmányokban, monológokban és kisebb színdarabokban. S azt az érdekes újítást is bemutatták, hogy tanárjuk magyar népmesék elbeszélésére is oktatta a növendékeket, ami színpadról egészen új és örvendetes dolog.” (N. N. 1900a)

A fenti híradásban a magyar népmesemondás színpadi oktatásának úttörőjeként hivatkozott tanár Balassa Jenő, a Vígszínház színésze és a színészképző iskola tanári gárdájának oszlopos tagja, aki nemcsak oktatta a színpadi mesemondást, de akit Basa bácsi néven a korszak kiváló mesemondójaként tartottak számon (ebbéli munkásságáról később részletesebben lesz szó). A következő, 1901. évi színészvizsgán a sajtóbeszámolók szerint a kezdő növendékek programjában a szavaltatok és kisebb színdarabok előadása mellett szintén szerepelt mesemondás, a betanító tanárok között Balassa Jenő neve mellett Rónaszéki Gusztávot, a színiiskola titkárát is megemlíti újság.¹² Sajnálatos módon arról hallgatnak e sajtóbeszámolók, hogy konkrétan milyen meseszöveg-repertoárt tekintettek a színházi szakemberek színpadi előadásra alkalmasnak, ezért különösen értékes az az OSZK Színháztörténeti Tárában fennmaradt tépett színlap, amely a Vígszínház Színészképző

¹¹ A színiiskola története nincs feldolgozva, a Vígszínház iratanyaga azonban fennmaradt, az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában őrzik. A teljes anyag mintegy 230 tematikusan csoportosított dobozt jelent, amelyről részletes jegyzék egyelőre nem áll rendelkezésre. Az évek szerint rendezett anyagból az 1899 és 1921 közötti időszakra vonatkozó dobozokat néztem át, a színpadi mesemondásra utaló iratokat ezekben nem találtam. OSZK Szt. Irattár Víg 374/10–17. (Kronológia 3–10).

¹² „A műsor négy szakaszból állott. Az első részben az egészen kezdők mutatkoztak be mese és versmondással.” N. N. 1901.

jába járó növendékek 1902. június 21-én tartott házi gyakorlati vizsgájának műsorát ismerteti. Ennek tanulsága szerint az elsőévesek vizsgájának (legalább) az egyik blokkját magyar népmesék alkották. Mivel a színlap csonka, sajnos nem rekonstruálható teljes egészében a programban elhangzott valamennyi műsorszám, az azonban kiolvasható, hogy a Tréfás népmesék című műsorrészben Benedek Elek-mesék hangoztak el a színpadon.¹³ A Balassa Jenő által vezetett gyakorlati vizsgáról szűkszavúan ugyan, de megemlékeztek a sajtóban is (N. N. 1902a; N. N. 1902b). Bármennyire is hasznos volna, jelen tanulmánynak nem tárgya a magyar népmesék színházi adaptációinak részletes áttekintése, egy darabra azonban szerzőjének személye és bemutatójának az említett vizsgákhoz való időbeli közelsége miatt okvetlenül ki kell térni. A Vígszínház 1899-ben a fővárosi gyermekek számára karácsonyi meglepetésül egy zenés mesejátékot állított színpadra, amelyet magyar népmesék alapján mesei alakok és motívumok felhasználásával Benedek Elek írt a színház felkérésére. A magyar gyerekirodalom iránt elkötelezett Benedek a *Többsincs királyfi* című, magyar népmese műfajmegjelöléssel ellátott színművét 1899. október végén mutatta be a színház igazgatóságának (N. N. 1899). A darab elnyerte a grémium tetszését, és a következő hetekben a színház nagyon igyekezett, hogy a látványos, háromfelvonásos mesejáték még karácsony előtt elkészüljön.¹⁴ Benedek mesejátékához a zenét Kun László, a Vígszínház karnagya írta magyar és székely dallammotívumok felhasználásával. A *Többsincs királyfi*. Magyar népmese 3 felvonásban, 6 képben című darab első előadására 1899. december 19-én került sor, amelyet a kritikusok alapvetően elismeréssel fogadtak. A bemutató egyik ismeretlen tudósítójának megfogalmazása szerint Benedek Elek mesejátékával „diadalmasan vonult be a színpadra a magyar népmese.” (–ny 1899). A korabeli recepció többnyire követendő újításként értékelte a magyar népköltészetnek e mesejátékkal megvalósított színrevitelét, szerzőjére pedig a dramatizált magyar népmese úttörőjére tekintettek.¹⁵ A premier után egy színikritikus a következőképpen fogalmazott: „a mai bemutató bizonyára meggyőzi a színház vezetőit arról, hogy a magyar motívumoknak és a poézisnak nagy és hálás közönsége akad a magánfogatokon járó színházlátogatók között is.” (–lint 1899). A korabeli kritika színházművészeti szempontból is kiemelkedőnek értékelte azt a gesztust, hogy a Vígszínház e bemutatójával végre a gyerekközönségnek is művészi igényességű darabot kínált (M–s 1899). A kortársak megítélése szerint ugyanis ez volt az első alkalom, hogy „gyermekeknek szánt tündérrege egy nagy színház színpadán

¹³ „Tréfás népmesék. Átírta Benedek Elek. Elmondja Szigeti József” (Az előadó nem azonos az ismert és népszerű színműíróval). A programban Benedek Elek meséin kívül magyar írók, költők művei (Gabányi Árpád, Kisfaludy Károly, Kozma Andor, Tompa Mihály, Tóth Kálmán) és francia vígjátékok (Coppée: *A vándor*, Molière: *A kénytelen házasság*) kerültek sorra. Érdekesség, hogy *A vándor* c. egyfelvonásosban itt mutatkozott be először a későbbi sztárszínésznő, Medgyaszay Vilma. OSZK Szt. SZL 1902. 06. 21. *A Vígszínház színésziskolája első éves növendékeinek gyakorlati házi vizsgálata szombaton, 1902. június hó 21-én*. A színlapra Rajnai Edit hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is hálásan köszönök.

¹⁴ A darabban fellelhető, a magyar népköltészetből vett tipikus szereplők és egyéb meseelemek, például Erdőzöldítő, mezővirágoztató Világszép Gyöngyvirág, Világszép Miklós, csillagszemű juhász, hétfejű sárkány, ördög, aranyszőrű bárány, hatlábú deres, tengerjáró cipellő, csengő barack, mosolygó alma, szőlő szőlő, világzengő fa stb. A *Többsincs királyfi* című mesejáték cselekménye a következő népmesetípusokkal mutat hasonlóságot: ATU 811 The Man Promised to the Devil Becomes a Clergyman/AaTh 811 Az ördögnek ígért ember; ATU 756B Robber Madej/AaTh 756B Megölő Istéfán; ATU 300 The Dragon-Slayer/AaTh 300 Sárkányölő vitéz; ATU 403 The Black and the White Bride/AaTh 403A A gyöngyöt síró és rózsát nevető lány; ATU 571 All Stick Together/AaTh 571 Az aranyszőrű bárány, illetve meg kell még említeni az AaTh 858 számon ismert mesetípust is (*A csillagszemű juhász*), amelynek népi eredete ugyan nem valószínű, mégis népmeseként épült be a köztudatba (e folklorizációs folyamatról részletesen: Mikos 2016).

¹⁵ Itt jegyzem meg, hogy már évtizedekkel korábban, az 1860-as években felvetődött a magyar népmese színpadra vitelének gondolata, Gyulai Pál kezdeményezésére Molnár György Petőfi népmeseként értelmezett költeményét, a *János vitézt* tervezte színpadra állítani (Domokos 2023: 582).

előadásra kerül és pedig igazi művészek játékában, igazi művészi színvonalon álló előadásban.” (M. Sz. 1899). Bizonyára szokatlan vállalkozásnak tűnhetett a főként francia szerzők pikáns darabjait játszó színházban a magyar népköltészet gyerekeknek szóló adaptációjával előállni. Bár a „tisza” és „erkölcsös” mesejáték „magyaros”, „népi” vagy „nemzeti” jellegét pozitívan fogadták, néhány kritikus megkérdőjelezte Benedek elképzelésének alapvető helyességét. Egy publicista (Kóbor Tamás?) álnéven közzétett írásában határozottan amellett foglalt állást, hogy a színház műfaji adottságaira való tekintettel eleve lehetetlen a magyar népmeséket színpadra alkalmazni, hiszen a népmesei elbeszélő hang a színpadon nem tud érvényesülni. A magyar népmeséket önmagukban ugyan a szerző is esztétikailag értékes alkotásoknak tekintette, nézőpontja szerint azonban abban a szétszabdalt, dramatizált formában, ahogyan a *Többsincs királyfi*ban megjelennek, elvesztik szépségüket és naivságukat. Megfogalmazása szerint „a mese a színpadon csak forma lehet, nem pedig téma.”¹⁶ A kritikus hangok ellenére a Vígszínház az 1899/1900-as évadban nagy sikerrel játszotta Benedek Elek népmeseként színre vitt mesejátékát. A darab egyik kulcsszerepét, az öreg Mirkó királyt Balassa Jenő, a színház színiiskolájában is oktató színművész játszotta. Lehetségesnek tartom, hogy Benedek Elek a magyar népmesekincs színpadi felhasználásában újszerű mesejátéka hozzájárult ahhoz, hogy még ugyanebben a tanévben Balassa a Vígszínház színésziskolájában bevezette a művészi mesemondás oktatását. Az sem lehet véletlen, hogy mint láttuk, az említett, 1902. tanév záró gyakorlati vizsgáján éppen Benedek Elek-mesék hangoztak el.

Visszatérve a mesemondás színpadi oktatásának történetéhez a Vígszínház önálló színésziskoláját 1903-ban átvette az Országos Színészegyesület, mely a Színművészeti Akadémia mellett a legjelentősebb hazai színészképző műhelyé vált. Az egyesület saját képzőintézetének létrehozására már korábban is igény mutatkozott, Molnár László, a színészegyesület alelnöke vetette fel egy új színiiskola ötletét, amellyel a vidéki színészet megfelelő utánpótlásáról való gondoskodás volt a cél. Az új színiiskola olyan tantervet kívánt megvalósítani, amely a drámai és a könnyedebb műfajok (pl. vígjáték, operett) oktatását egyaránt felölelte. Az Országos Színészegyesület színésziskolájának felállítását a belügyminisztérium 1900-ban hagyta jóvá, de anyagi források hiányában csak évekkel később, Ditrői Mór segítségével révén a Vígszínházi színiiskola felajánlásával kezdhette meg működését. Az újonnan létrehozott intézmény vígszínházi elődjének nemcsak az anyagi, de az emberi erőforrásaira is támaszkodott, a megszűnt iskola növendékei is az új keretek között folytathatták megkezdett tanulmányaikat (a diákok az 1930-as évekig a Vígszínház színpadán vizsgáltak és működtek közre, Széll [1943]: 5–6). A régi-új iskola első igazgatója Rónaszéki Gusztáv volt, akit az 1907/1908-as tanévtől a már többször említett Balassa Jenő követett, és több mint tíz évig, 1919-ben bekövetkezett lemondásáig vezette a tanintézményt. Az iskola első tizenöt éves működésének legjelentősebb mozzanatai a kortársak szerint Balassához köthetőek (Vidor 1928: 32). Balassa az Országos Színészegyesület iskolájában a Vígszínházi színiiskolában megkezdett oktatói munkáját folytatta tovább, 1903-tól az első évfolyamon „színpadi gyakorlat keretében a helyes hangsúlyozást, szabatos beszédet és színpadi mozgást”, míg a második évfolyamon vígjáték- és operettgyakorlatot tanított (Vidor 1928: 20; és Ért. 1904/1905: 12). A Színészegyesület színiis-

¹⁶ „Hiszen mi a legfőbb gyönyörűsége a magyar népmesének? A széles, nyugodalmas és piktori elbeszélő hang. Hogy vihetné ezt a hangot színpadra nem Benedek Elek, aki nem drámaíró, hanem akár Sardou, vagy Karczag Vilmos? Aki a színpadon a mese hangján elbeszél, meg van ölve. Mert a felolvasást túri az ember, de akkor egy ember olvasson föl. Ezt a szélességet, ezt a jóízű hosszadalmasságot nem pótolja sem a dekorációk fényessége, sem az előadás vontatottsága. A mese a színpadon csak forma lehet, nem pedig téma.” (Simplex [Kóbor ?]1899).

kolájának működésére vonatkozó források feltáratlanok, így meg kell elégednünk a sajtóban véletlenszerűen felbukkanó, mesemondásra vonatkozó adatokkal. Az elsőéves növendékek 1904-es év végi gyakorlati vizsgájáról tudható, hogy mesemondás is a műsor része volt. A szokásoknak megfelelően a Vígszínházban tartott vizsgán a diákok „[v]ers- és mesemondáson, ének- és táncszámokon kívül előadtak egy kis dramolettet és egy egyfelvónásos Offenbach-operettet” is. Elismerően nyilatkozott a névtelen újságíró egy bizonyos Balogh Antalról, „aki jóízűen mondott el egy magyar népmesét” (N. N. 1904). Sajnos az ismertetés nem részletezi, hogy melyik népmesét és milyen feldolgozásban mesélte el a kiemelt színésznövendék, a közlemény így is bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a Vígszínház színiiskolájában bevezetett népmeseoktatás a Színészegyesület tanodájában is tovább folytatódott. Tekintettel arra, hogy Balassa Jenő nevéhez fűződik a magyar színészképzés jelentős újítása (a magyar népmesék elbeszélésének oktatása) és egy időben a Magyar Telefonhírmondó gyermekhangversenyeinek szervezése is, érdemes ehelyütt részletesen kitérni életrajzára és alaposabb vizsgálat alá vonni mesemondói gyakorlatát.

Balassa Jenő (Basa bácsi) és a mesedélutánok

Balassa Jenő (1859–1926), születési nevén Schweiger Jakab színművész a korszak népszerű, országos hírnevet szerzett mesemondója volt. Bizonyos értelemben ő volt az első

professzionális magyar mesemondó, akinek alakja a hazai művészi mesemondás megteremtésével fonódott össze (N. N. 1934). Basa bácsi néven vált ismertté, mint kifejezetten a mesékre specializálódott előadóművész, aki több mint három évtizeden keresztül, haláláig mesélt gyerekeknek különböző helyeken: színházakban, iskolákban, különösen pedig egy sajátos, állandó szabadtéri helyszínen, az állatkerti mesedélutánokon.¹⁷ Basa bácsi mesemondása a magyar művelődésben a 20. század első évtizedeiben fogalommal vált.¹⁸ Balassa a kortársi leírás szerint „külső alakjában férfiasan tetszetős és belső lényének egész mivoltában is elegáns színpadi művész” volt (Vidor 1928: 32). Jászsági zsidó családban született, színi tanulmányait az Országos Színművészeti Akadémián végezte, 1882-ben vándorszínesznek állt.¹⁹ A vidéki évek után, 1896-ban az újonnan megnyitott Vígszínházhoz szerződött, amelynek haláláig

2. kép: Balassa Jenő (1859–1926) színész,

Basa bácsi néven ismert mesemondó. Forrás: Ország-Világ 1897. febr. 7. 18(6).

¹⁷ Balassa nem sokkal halála előtt mesemondói pályafutására visszaemlékezve a következőképpen vallott: „[...] a Telefon-Hírmondó fölkérésére mesedélutánokat adtam. Végigjártam az összes iskolákat és a régi szép mesékkel mulattattam az én kis barátaimat, legtöbbször az Állatkertben.” (H. I. 1925).

¹⁸ „Basa bácsi mesemondása. Ez az egyszerűen hangzó néhány szó ma már programot jelent. Jelenti az előadó művészetnek egészen különös egyéni fajtáját és jelenti egyúttal a kis gyermekeknek és a serdülő ifjúságnak, valamint a szülőknek is örömét. Nincs ma művészeink között egyetlen egy sem, aki annyira belemélyedt volna a mesének, különösen a magyar népmesének szellemébe, és nincsen aki olyan közel tudna férkőzni a gyermekek lelkéhez, mint Balassa Jenő a Vígszínház kiváló művésze, a kicsiknek kedves »Basa bácsija«” (N. N. 1913a).

¹⁹ Ebből az időből, egész pontosan 1885-ből maradt fenn egy kéziratos levél, amelyet a színész a kassai színház igazgatójának írt. A levélben Balassa a következő évre szóló szerződésének feltételeit rögzíti (OSZK Kt. Levelestár 1445-r Balassa Jenő Csóka Sándorhoz Kassa, 1885. jan. 12.)

tagja volt. Mint már fentebb esett róla szó, a Vígszínház színiiskolájának, később az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájának Balassa tanára, majd igazgatója volt. Vidor Dezső, a Színészegyesület Színészképző Iskolájának későbbi igazgatója a következőképpen emlékezett a pályatárs Balassára, hangsúlyozva a magyar mesemondásban szerzett elévülhetetlen érdemeit:

„Aránylag halk, csöndes, de melegen csengő hangja, ragyogóan tiszta kiejtésű magyar beszéde minden megnyilatkozásában kifejezhetetlenül széles és változatosan káprázatos hatásokat váltott ki s főként ezen a réven a Vígszínháznak ez a megnyitástól kezdődően több mint három évtizeden át szerepelt oszlopos művésze külön szobrot emelt magának egy általa kreált igen jelentős kultúrhivatásban: *a magyar mesemondásban*. Az elmúlt esztendőik idősebbjei és a jelenkor fiatalabbjai ezrével és ezrével gondolnak meghatottan arra a vonzó megjelenésű édesajkú »Basa bácsi«-ra, akitől oly sokszor és oly sok gyönyörű magyar tündér- és történelmi tárgyú mesét hallottak s a derék »Basa bácsinak« e téren szerzett halhatatlan érdemeiért a magyar mese- és mondairodalom külön örök hálája jár ki!” (Vidor 1928: 33. Kiemelés az eredetiben).

Fentebb már arról is esett szó, hogy Balassa Jenő színművészként az 1890-es években fellépett a rádió őseként ismert Telefonhírmondó gyerekműsoraiban, amelyeknek később a szervezésében is közreműködött, játszott a Vígszínházban színpadra állított, népmeséken alapuló mesejátékban is (Többsincs királyfi, 1899), és színinövendékek számára oktatja is a színpadi mesemondást. Eddig azonban nem volt szó az iskolai és a művészi mesemondás tanórai kereteken kívüli lehetséges kapcsolódásáról, illetve arról, hogy a mese műfaja iránt elkötelezett Balassa Jenő az 1900-as évek legelejétől saját kezdeményezéséből rendszeresen vett részt iskolai jótékonyági mesemondásokon és felolvasásokon. A karitatív mesélésekből befolyt belépődíjakkal az iskolák szegény sorsú tanulóinak támogatását célozta. A Bulyovszky utcai állami főreáliskolában 1900-ban tartott mesemondásról a következőképpen számolt be a sajtó: „Műsora főleg magyar népmesékből állott és ezeket annyi művészettel, olyan szívhez szólón adta elő [Balassa Jenő – D. M.], hogy nemcsak az ifjuság, amely zsúfolásig megtöltötte az intézet nagy tornatermét, hanem a megjelent érdeklődő közönség is szünni nem akaró tapsokkal fejezte ki elismerését.” (N. N. 1900b).²⁰

A fővárosi mesemondásokon túl Basa bácsi rendszeresen vett részt vidéki mesemondó turnékon is. A kassai színházban 1903 augusztusában tartott mesemondás programjáról a helyi sajtó munkatársa is beszámolt. Az ismeretlen szerző hangsúlyozta, hogy Balassa művészete alkalmas arra, hogy segítségével kicsik és nagyok megismerkedjenek a népmesék világával, amelyet írók és költők feldolgozásában közvetített:

„A gyermekszívek rajongva szeretett »Basa bácsija«, – Balassa Jennő[!] a Vígszínház nagy művésze szombaton délután gyermekelőadás keretében meséket fog mondani. A főváros gyermekvilága már jól ismeri Basa bácsit, ki a színpadról vagy a telefonhírmondó útján jeles íróink meséit mondja el [...] Ez a mesemondás azonban nem csak gyermekeknek szól. Balassa Jenő egyik kedves eszméjét valósítja meg: a magyar népmeséknek művészi bemutatását. Az egyszerűségükben is megkapó népmeséket dolgozta fel művésziessé s így az előadás felnőttek előtt is mint rendkívüli dolog igen érdekes, művészi szempontból pedig igazán a legnagyobb figyelemre és érdeklődésre méltó. A népmeséken kívül kiváló költőink verseit szavalja zenekíséret mellett. A szombat délutáni előadás programján Pósa [Lajos], Gárdonyi [Géza], Balla [Ignác?], Várady [Antal], Benedek [Elek] művei szerepelnek, s ezek részint népmesék, gyermekmesék, versek, hazafias költemények.

²⁰ A sajtóban megjelent értesülésekből tudjuk, hogy Balassa máshol is, 1901 márciusában például a Stern Ábrahám pesti izr. fiúiskolában tartott meseelőadást (Schictancz Ármin emlékei szerint, Szalai 1920: 69), 1904. május 20-án pedig a Verő-féle lánynevelő intézetben tartott mesemondó délutánt, amelyen „meséket és verseket adott elő” (N. N. 1904).

Vonzóvá és érdekessé teszi az eredeti művészi ötletet Balassa Jenő egyénisége [...] ajánljuk a serdültebb diákoknak s a felnőtt közönségnek is, hogy Balassa művészete révén ismerkedjék meg a népmesék csodaszép világával.” (N. N. 1903)

Előadó-művészetének sajátos technikájáról árulkodik az egyik pécsi fellépéséről szóló sajtóbeszámoló. Ez alapján úgy tűnik, hogy Balassa képes volt szabadon kezelni az általa ismert, alapul vett meséket és azokat egybefűzve, újraalkotva interpretálni: „Basa bácsi nem külön pontokban mondta el a műsoron jelzett meséket, hanem egy összefüggő beszéd keretében, teljes közvetlenséggel. Egyik meséje a másikból folyt s pompásan elszórakoztatta a gyermekereget [...]” (N. N. 1913b).

Balassa Jenő *Az Ujság* című napilap gyermekrovatában közölt cikkében tette közzé a gyermekszínházakra és általában a gyermekelőadásokra vonatkozó felfogását (Balassa 1908). A kor általános elképzelésével ellentétben ehelyütt kifejtette, hogy szerinte a gyermek egyáltalán nem való a színpadra, a közönség soraiban azonban nem szabad őt lebecsülni.²¹ Balassa színházi munkásságának egyik sarkalatos pontja volt, hogy a gyerekek is megérdemlik, hogy élvezhessék a művészi szépet az irodalomban és a színművekben egyaránt.²² Cikkében Balassa kifejtette, hogy az általa elképzelt gyerekszínházban milyen műfajok és témák kapnának helyet, amelyben természetesen a mese is szerepelt. A mesék színpadi bemutatásáról kialakított elképzelésében az „avult meseformák” és a „tündérmesék” nem képviseltek értéket, azonban a néprajzi és irodalmi szempontból értékelhető népmesék annál inkább, ez utóbbiakat kiválogatásra és színpadi feldolgozásra érdemeknek tekintett.²³

Végezetül Balassa Jenővel kapcsolatban egy mesekönyvre is ki kell térnünk. A gyerekek között jól csengő művésznévvel ugyanis 1919-ben László Aladár egy illusztrált mesekönyvet jelentetett meg (László [1919]). A *Basa bácsi mesél...* című mesegyűjtemény 1919 decemberében kelt bevezetőjét Balassa Jenő jegyezte, e rövid paratextusban számos népmesei motívumot idéz, amelyek a magyar népmesék ismeretét demonstrálják:

„Jó napot gyerekek! Hipp-hopp itt vagyok! Repülő paripán jöttem közétek. Abbizony! László Aladár bácsi adta alám az ezüst szörü táltost. Azon kalandoztam el szépséges Me-seország ragyogó világában. Bekukkantottam kacsalábon forgó várak arany termeibe, paroláztam vén királyokkal, láttam tündérkisasszonyokat, ragyogóbbak voltak, mint a nap, hallgattam a pásztorlegények busan szóló furulyáját, hogy kicsordult a könny a szememből, hadakoztam tizenkétfejű sárkányokkal, de ne féljete, nem tettek bennem kárt, – válogatott cigánylegények meg csak úgy komáztak ördög fiokokkal, hej de csuffá tették őket [...]” (László [1919, [3]])

Nem világos, hogy a kötetben szereplő hat meseszöveg (Péter és Pál; A francia baba, a huszár és a gavallér; Mátyás király és a varga; Az elátkozott királyfi és a tündérleány; A szobor; A medvetalpu boszorkány) milyen viszonyban áll Basa bácsival: szerzőnek, mesélőnek vagy csupán márkanévnek kell-e őt tekintenünk. Minden esetre a kötetben szereplő

²¹ A gyerekek színpadi szerepeltetéséről a viktoriánus szórakoztatóiparral összefüggésben lásd: Varty 2008.

²² „A gyerek is megkívánja a művészi szépet. Komoly íróemberek tartalmas munkáját, akár könyvben, akár színpadon [...] Mert ugy-e nem igaz gyermekeim, hogy ti csak apró mókákon, bakugrásokon, cifra díszleteken, kóklerségeken derültök és szórakoztok.” Balassa 1908.

²³ „Komolyabb szociális témákat dolgoznék fel gyermekszíndarabokban. A tündérmeséket, az avult meseformákat kerülném, csak az értékesebbjé, a néprajzi és irodalmi becsü népmesét válogatnám ki és dolgoznám fel színdarabokban. Hiszem, hogy erre jelesebb íróink is vállalkoznának, meg is próbálták már egynéhányan, Herczeg Ferencz például szép sikerrel.” (Balassa 1908: 82).

szövegek többsége műmese, egy részük azonban rendelkezik több-kevesebb folklórvonatkozással.²⁴

Állatkerti mesedélutánok

Balassa nem csupán részt vett különböző mesélési alkalmakon, de egyike volt a rendszeres fővárosi mesedélutánok meghonosítóinak. 1913-ban többedmagával (Pogány Béla és Veress Tibor hírlapírókkal) memorandumot nyújtott be Bárczy István fővárosi polgármesterhez egy színházzal, játszótérrel, büfével, cukrászdával felszerelt gyermekszórakoztató központ létrehozása érdekében. A benyújtott terv szerint 10-20 fillér belépődíj ellenében a gyerekek számára egész nap felügyeletet és szórakozási lehetőséget biztosítana a város. A Városligetbe, tízholdnyi területre tervezett komplexumban a koncepció értelmében egyebek mellett a művészi nevelés jegyében a mesemondás is állandó helyett kapott volna (N. N. 1913c; részletek olvashatók a beadványból: N. N. 1913d). Az elképzelés további sorsáról nem tudok, azonban néhány hónappal később a Székesfővárosi Állat- és Növénykertben rendszeres délutáni mesemondások kezdődtek, és kisebb nagyobb megszakításokkal közel húsz évig folytak, gyerekek ezreinek nyújtva változatos irodalmi szórakozási lehetőséget.

A fővárosi állatkert 1866-ban nyitotta meg kapuit, az első évtizedekben részvénytársaságként működött, 1907-ben azonban a cég tönkrement, és az állatkert a főváros kezelésébe került. A következő években a kiemelt közösségi funkciójú területet újjáépítették, ami azonban jelentősen megterhelte a költségvetést, ezért tömegeket vonzó újításokat kívántak bevezetni a bevételek gyarapítása érdekében (Lendl 1914: 4; Mautner 2021: 131–133). A látogatatszám növelése céljából az igazgatóság könnyed, szórakoztató gyerekprogramok megvalósát tervezte (pl. állatokon való lovaglás, korcso lyázás, szánkózás). Ennek jegyében vezette be Márkus Jenő tanácsos, az állatkertért felelős ügyosztály vezetője a fővárosi gyermekszórakoztatás egy új, szabadtéri formáját, az állatkerti mesedélutánokat. A mesedélutánok ötlete az író, újságíró és színikritikus Faragó Jenőtől származott.

A hivatalnok Márkus fantáziát látott Faragó indítványában, és 1913. június 27-én minden különösebb elméleti koncepció nélkül kezdetét vette a rendszeres, péntek délutáni állatkerti mesemondás, mely a fővárosi gyermekszórakoztatás és művészi nevelés emblematikus eseményévé vált.²⁵ Versek, mesék és más, gyerekeknek szóló művek, műrészletek hangoztak el ezeken az alkalmakon, időnként zenei kísérettel. A mesemondó alkalmakon olykor rajzolók (pl. Mühlbeck Károly) is

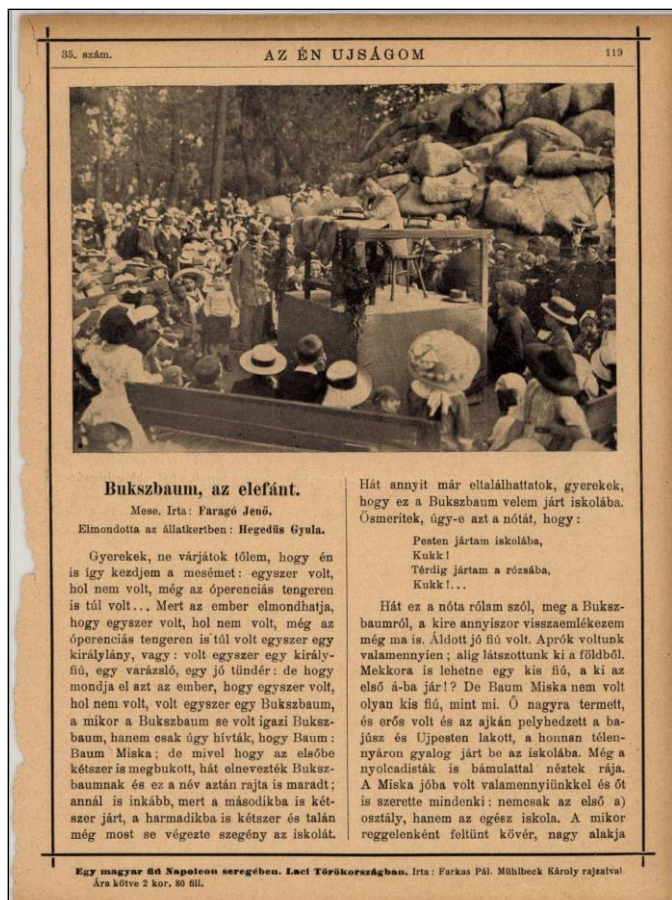
3. kép: Faragó Jenő (1872–1940) újságíró, az állatkerti mesedélutánok megteremtője. Forrás: commons.wikimedia.org

²⁴ A magyar prózafolklórban is ismert történetet dolgoz fel a *Mátyás király és a varga* című mese (László [1919], 15–18, AaTh 160A* *Rókafogta csuka*), a *Péter és Pál* című, ostoba emberről és a furfangos asszonyról szóló tré fás mesét közreadója a szóbeli hagyományhoz kapcsolta a mese zárómondataival „Nem tudom, hogy igaz lehetett-e? Nekem a nagyapám mesélte el, egyszer, amikor beteg voltam.” (László [1919], 8).

²⁵ A kortárs beszámoló szerint a sikeresség egyik oka éppen az volt, hogy nem előre meghatározott koncepció mentén próbálták szórakoztatni a gyerekeket e mesemondások során, hanem a gyakorlatban formálódott a közönség ízlésére és interakcióira nyitott élőszavas előadásmód, amelyben szabad teret engedtek a meseszöveg változtatásának, aktualizálásának is (Vajda 1914: 44).

részt vettek, akik a befogadást megkönnyítő, helyben készült illusztrációkkal segítették a szövegértelmezésben a kis hallgatókat. Az első állatkerti mesemondáson Bede Jób író és Faragó Jenő meséltek a gyerekeknek. Faragó a későbbiekben is hosszú időn keresztül kulcsszereplője maradt az állatkerti mesemondásoknak, amelyeken szervezőként, felkonferálóként és mesélőként is jelentős szerepet vállalt, emellett szerzőként is alakította a mesedélutánokat hiszen – különösen az első időszakban – a meghívott művészek az általa írott állatmesékkel léptek fel az állatkertben. Az állatkert kérése volt, hogy a mesemondások tematikailag az állatokhoz kapcsolódjanak, a hagyományos didaktikus állatmesék felhasználása azonban nem tudta volna kielégíteni az elsődleges szórakoztató funkciót.²⁶ Az eredeti elképzelés szerint a különböző állatkerti állatokról szóló történeteket mindig az adott állat ketrece, barlangja, medencéje előtt mondták volna el a mesélők, azonban néhány alkalom után kiderült, hogy az alkalmi színhelyeken nem mindig férnek el az érdeklődők, így a mesemondás helyszíne az oroszlanbarlang előtti téren állandósult. Az állatkerti meséléseket számos fényképfelvétel örököltette meg, és szerencsés módon fennmaradt egy 1926 nyarán, az egyik mesemondó délutánon készült filmhíradó-részlet is, amelyen a mesélő (Szalai Oszkár) mozgása és gesztikulációja is jól megfigyelhető.²⁷ Az állatkerti mesedélutánok újszerűségét nemcsak a szokatlan környezet jelentette, hanem az is, hogy a színháztermekből ismert színpadi mesélésekhez képest a nyári szezonban a szabad ég alatt rendezett programokon sokkal közvetlenebb mesemondásra nyílt lehetőség. A mesélő és a közönség térben egymáshoz közel helyezkedtek el, a mesélő egy dobogón, a mesemondó asztal mellett állt, körülötte félkörben csoportosultak a hallgatók, ezáltal sokkal barátságosabb, meghittebb hangulatban folyhatott a mesélés, a publikum pedig közbeszólásaival, tetszésének és nemtetszésének kifejezésével maga is aktív résztvevője volt a mesemondásnak.

Bukszbaum, az elefánt.

Mese. Írta: Faragó Jenő.

Elmondotta az állatkertben: Hegedűs Gyula.

Gyerekek, ne várjátok tőlem, hogy én is így kezdjem a mesémet: egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt... Mert az ember elmondhatja, hogy egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt egyszer egy királylány, vagy: volt egyszer egy királyfiú, egy varázsló, egy jó tündér: de hogy mondja el azt az ember, hogy egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy Bukszbaum, a mikor a Bukszbaum se volt igazi Bukszbaum, hanem csak úgy hívták, hogy Baum: Baum Miska; de mivel hogy az elsőbe kétszer is megbukott, hát elnevezték Bukzbaumnak és ez a név aztán rajta is maradt; annál is inkább, mert a másodikba is kétszer járt, a harmadikba is kétszer és talán még most se végezte szegény az iskolát.

Hát annyit már eltálalhattok, gyerekek, hogy ez a Bukszbaum velem járt iskolába. (Ösmeritek, úgy-e azt a nótát, hogy:

Pesten jártam iskolába,
Kukk!
Térdig jártam a rózsába,
Kukk!...

Hát ez a nóta rólam szól, meg a Bukszbaumról, a kire annyiszor visszaemlékezem még ma is. Áldott jó fiú volt. Aprók voltunk valamennyien; alig látszottunk ki a földből. Mekkora is lehetne egy kis fiú, a ki az első á-ba jár!? De Baum Miska nem volt olyan kis fiú, mint mi. Ő nagyra termelt, és erős volt és az ajkán pelyhedzett a bajsz és Újpesten lakott, a honnan telenyáron gyalog járt be az iskolába. Még a nyolcadisták is bámulattal néztek rája. A Miska jóba volt valamennyiünkkel és őt is szerette mindenki: nemcsak az első a osztály, hanem az egész iskola. A mikor reggelienként feltűnt kővér, nagy alakja

Egy magyar fő Napoleon seregében. Laci Törökországban. Írta: Farkas Pál. Műhelyek Károly rajzai! Ára kötve 2 kor. 30 fill.

4. kép: Hegedűs Gyula színész mesél az Állatkertben 1913-ban.

Forrás: Az Én Ujságom 1913. aug. 17. 24(35)

²⁶ „Lehetetlenség volt azonban, hogy az unalomig ismert, agyonmagyarázott, ezerféle erkölcsnemesítő és »látod! javulj meg!« tanításokkal telespékelt régi állatmeséket tálalják föl a gyermekeknek. A mesedélutánok elsősorban művészi szórakozással akartak szolgálni a gyermekeknek és csak azután – mellékesen és teljesen elburkoltan – morális tanulságokkal. A mesedélutánokat nem leckeóráknak szánták tervezői, hanem mulattató helynek, ahol a gyermek nem tanuló, hanem publikum.” (Vajda 1914: 41–42.)

²⁷ Oszkár bácsi mesedélutánja az állatkertben. *Magyar Híradó* 1926. június (terjedelem: 0:36 mp) <https://film-hiradokonline.hu/watch.php?id=8478> (letöltve 2024. 02. 28.) A mesemondó Szalai Oszkáról és az alakja körül kibontakozó folklórról részletesen az *Oszkár bácsi, a pesti Andersen* c. készülő tanulmányban számolok be.

„A mesemondó ott áll ennek a félkörnek a közepén, a dobogó csak kiemeli, központtá teszi, de nem támaszt távolságot közte és hallgatói között. Ha kinyújtja a karját, kezét foghat az első sorban ülő gyermekekkel. Ha akármelyik gyermek valamit mond, fölemeli a karját, fölkel, vagy éppen föláll a padra, pompásan látja, hallja a félkörben ülő ezerfejjű gyermekcsereg minden egyes tagja. A mesemondó tehát kénytelen figyelembe venni és reagálni minden jelre, minden közbeszólásra” (Vajda 1914: 47).²⁸ Az állatkerti mesedélutánok a sajtóforrások alapján a kezdetektől fogva hatalmas népszerűségnek örvendtek. A nyári szezon elmúltával az állatkert igazgatósága szerette volna télen is folytatni a meséléseket, át is alakították erre a célra az egyik barlangot. Tűzrendészeti okok miatt azonban nem kaptak engedélyt a téli mesélések megrendezésére (Faragó Jenő a rossz idő beálltával a Népoperában folytatta a meséléseket), az állatkerti mesedélutánok pedig szezonálisan, általában júniustól októberig folytak az állatkertben a következő két évtizedben (N. N. 1913e).

Faragó Jenő állatmeséi az állatkerti mesemondó alkalmak révén olyan sikeresnek bizonyultak, hogy néhány közülük gramofonlemezen is megjelent ismert színészek tolmácsolásában 1913 karácsonyán, vélhetőleg ezek voltak az első magyar nyelvű meselemezek.²⁹ Faragó szerzeményein kívül sok más népszerű író és költő, a gyerekek számára megfelelőnek tekintett művét adták elő az állatkertben (pl. Pósa Lajos, Herczeg Ferenc, Peterdi Andor, Hevesi József, Heltai Jenő stb.) A szavalati darabok és a műmesék mellett időnként népmesék is elhangzottak, legalábbis erre utalnak azok a sajtóbeszámolók, amelyek szerint Balassa Jenő ezeken az alkalmakon mesélt többek között Bolond Mihókról (N. N. 1916a) vagy az aranyszőrű bárányról, melyek a népi prózaepikában jól ismert narratívákat képviselnek (N. N. 1916b). Az állatkerti mesedélutánokon számos fővárosi művész vett részt, főként írók, színpadi szerzők és színművészek (többek között fellépett Hegedűs Gyula, Rózsahegyi Kálmán, Z. Molnár László, Haraszti Mici, Fényes Annus és egy különleges alkalommal Fedák Sári is, de megemlíti a lapok Sebők Zsigmond, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Heltai Jenő, Sarkadi Aladár és Vajda Ernő nevét is), legfőképpen azonban a korszak két hivatásos mesélője, Balassa Jenő és Szalai Oszkár neve forrott össze az állatkerti mesedélutánokkal. Az akkor már jól ismert mesemondó Balassa Jenő (Basa bácsi) 1915-ben tűnt fel az állatkerti mesemondásokon, az Oszkár bácsi néven ismertté vált újságíró, ifjúsági szerző, meseíró Szalai Oszkárt pedig 1918-ben kérte fel a főváros az állatkerti mesélések megtartására (Szalai 1920: 70). A két zsidó származású mesélőt a főváros

²⁸ Vajda Ernő újságíró maga is mesélt az állatkertben, így első kézből számolhatott be terjedelmes írásában 'a művészi nevelés nagyhatású intézményeként' meghonosított állatkerti mesemondásról, amelyről éppen a közönség interakcióra való érzékenység és alkalmazkodás, valamint a felkonferáló beszélgetések és a kérdésekkel és bekiabálásokkal megalapozott 'jópajtási viszony' miatt azt állapította meg, hogy „Budapesten kívül sehol a világon nem alakult ki ilyen speciális módszere és formája a mesemondásnak.” Vajda 1914: 44.

²⁹ Az „állatkertben megtartott mesedélutánok legszebb meséi”-t reklámozó korabeli hirdetés szerint az Első Magyar Hanglemezgyár három gramofonlemezt adott ki, amelyeken összesen öt mese hangzott el, többségük színészek előadásában. A szerző, Faragó Jenő beköszöntője mellett hallható Varsányi Irén előadásában a *Rózsa-bimbó és a méh*, a *Mese Jónásról* (elmondta Hegedűs Gyula), a *Bagoly és a veréb* (elmondta Fényes Annuska), *Mese a mókus családról* (Balassa Jenő előadásában) és a *Farkaskaland* című mese (Vágó Béla újságíró, politikus előadásában, N. N. 1913f). A lemez két felvétele (Varsányi Irén és Hegedűs Gyula mesemondása) digitalizálva online is meghallgatható: https://gramofononline.hu/1284867573/rozsabimbo_es_a_meh (3: 16 mp); https://gramofononline.hu/1901718728/mese_jonasrol (3: 38 mp). A korabeli meselemezekről számos további értékes információval szolgált Szabó Ferenc János, köszönet illeti érte.

a Wolff-éra idején „rendezetlen vallási státuszukra” hivatkozva többször is igyekezett eltávolítani (először 1920-ban),³⁰ egy időre be is szüntették a rendszeres állatkerti mesemondásokat (N. N. 1922). A gyerekek körében népszerű Oszkár bácsit 1926-ban ugyan visszahívták az állatkertbe (Balassa ebben az évben hunyt el), 1930-ban azonban nagy közfelháborodásra ismét kitiltották a délutáni mesélésekről, amelynek háttérében az igazgatóság szerint anyagi, a sajtó szerint azonban politikai okok húzódtak (Mautner 2021: 138). Oszkár bácsi a Margitszigeten folytatta tovább mesemondásait (Molnár Gál 2004), amelyek keretében minden évben megemlékezett mesemondó elődjéről, Balassa Jenőről is.

A könyvtári meseórák nemzetközi és hazai gyakorlata

Az angolszász országokban a művészi mesemondásnak egy sajátos, a könyvtári intézményrendszerre épülő, nagyhatású irányzata bontakozott ki a századfordulón. Az Amerikai Egyesült Államok fejlett nyilvános könyvtári hálózata a művelődés kiemelkedően fontos terepét képviselte, amelyben a gyerekek olvasóvá nevelése is nagy hangsúlyt kapott. A 19. század utolsó éveiben kezdtek a közkönyvtárakban (*public library*) gyerekek számára elkülönített olvasótermeket kialakítani, amellyel részben az életkori jellegzetességekből fakadó speciális olvasmányigényeket kívánták kielégíteni, másrészt azonban különböző eszközök és módszerek segítségével lehetőség nyílt ezen igények kialakítására, a rendszeres olvasás megkedveltetésére és a későbbi irodalomfogyasztás megalapozására is (Tóth 2001). A kisgyerekek könyvtárba csábításának hatékony és a későbbi évtizedekben világszerte népszerűvé vált eszköze volt a külön olvasótermekben, hivatásos könyvtárosok által tartott könyvtári meseórák (*story hours*) rendszeresítése. A brooklyni Pratt Institute nyilvános könyvtárában Mary Wright Plummer és Anne Carroll Moore 1896-ban vezették be a mesemondást mint a gyermekkönyvtár rendszeres szolgálatát (Del Negro 2016: 82), a pittsburghi Carnegie könyvtárban 1899-ben kísérleti jelleggel próbálták ki a mesélést (Kimball 2021: 18). Nem sokkal később könyvtári mesemondó tanfolyamot indítottak, ugyanis a meseórákon csak az mesélhetett, aki a tanfolyamot elvégezte (Staindl 1909: 314), majd kétéves szakirányú képzést rendszeresítettek a speciálisan a gyermekekkel való könyvtári munka elősegítése érdekében, ahol a mesemondásra is hangsúlyt fektetettek. A Pratt Institute vezetőire és sok más könyvtári szakemberre is meghatározó hatást gyakorolt az angol származású pedagógus és gyakorló mesemondó, Marie Shedlock, aki amerikai turnéja (1902–1907) során a művészi mesemondást népszerűsítette.³¹ A professzionális könyvtári mesélés formálódó módszertanát a következő években a könyvtárosszakképzésbe is beillesztették. Az amerikai kisiskolások számára kidolgozott mesemondó program a mesélésben a művészeti nevelés és a kultúrákövetítés mellett fontos integrációs eszközt is látott, amely a bevándorlók multikulturális környezetből érkező gyermekeinek társadalmi beilleszkedését is előmozdította. Ezt támogató a gyerekirodalom klasszikusai mellett a világ népeinek tradicionális mesekincsét is

³⁰ Az 1920. évi fővárosi községi választásokon a Wolff Károly által vezetett antiszemita, szélsőjobboldali ideológiájú Keresztény Községi Párt jutott többséghez, a Horthy-korszakban ők irányították Budapest székesfőváros önkormányzatát (Gergely 2010).

³¹ Marie Louise Shedlock (1854–1935) pedagógus, professzionális mesemondó, Andersen meséinek ismert tolmácsolója. *The Art of the Story-Teller* címen adta ki a szóbeli történetmesélésre vonatkozó, gyakorlati példatárral kiegészített elméleti-módszertani útmutatóját (Shedlock 1915), korábban Sara Cone Bryant, a bostoni Simmons College előadója és gyakorló mesemondó publikált kézikönyvet a gyerekeknek való mesemondás módszeréről (Bryant 1905).

felhasználták a könyvtári meseórák során.³² Az élőszavas történetmesélést középpontba állító könyvtári mozgalom intenzitását jól jellemzi, hogy 1927-re az amerikai könyvtárak közel nyolcvan százalékában tartottak ilyen mesemondós programokat (Del Negro 2016: 82). Az amerikai minta hatására a két világháború között más országokban is kibontakozott a kulturális szocializáció modern és innovatív módjának tekintett útja, a könyvtári intézményrendszeren belüli meseórák. Franciaországban a párizsi előkelő negyedek gyermekeinek szóló mesemondás új formáját az 1920-as évek első felében vezették be az amerikai könyvtári meseórák alapján (*l'heure du conte*).³³ E mesemondó hagyomány intézményesítése a Párizs Latin negyedében 1924-ben felavatott, a *L'Heure Joyeuse* [Vidám óra] elnevezésű könyvtárhoz kötődött, amely az első gyermekkönyvtár volt Franciaországban (Privat 2019: 59; Vinson 2019: 105–106).³⁴ A könyvtári meseórákat a magyar közművelődési szakemberek is nyomon követték, az amerikai és nyugat-európai fejleményekről időnként a közvélemény is értesülhetett (pl. Staindl 1909; M. 1909; Molnár 1915; N. N. 1924). A könyvtári mesélés magyarországi meghonosítója Szabó Ervin volt, aki az angolszász könyvtári törekvések ismeretében és a nyugat-európai könyvtárak közművelődési tapasztalatait felhasználva igyekezett *public library*-típusú közkönyvtárrá formálni a később az ő nevét viselő fővárosi könyvtárat.³⁵ Ennek jegyében 1914-től havonkénti mesedélutánok megrendezésével népszerűsítette a könyvtárban a mesemondást.³⁶ A budapesti városi könyvtár Százados úti (3. számú) fiókkönyvtárának 1914-es megnyitása évében a telepi gyerekek részére több mesedélutánt is rendeztek meghívott előadókkal³⁷ (Váradi 1916: 40; Illés 1964: 123–124.), később az iskolán kívüli gyermekművelés szolgálatában állandósították a 6-10 éves gyerekek számára a meséléseket. 1926. januárjától legtöbbször a meseíróként ismert Tobisch Irén mesélt „[...] aki részben saját meséit, részben Benedek Elek, Gárdonyi, Jókai, Móra, Andersen, Grimm és Lagerlöf meséit mondta el kis hallgatóinak. Színes gyermekjátékokkal, lombfűrész munkákkal, faábrákkal, jelmezes babákkal tette élvezetesebbé előadásait.” Illés Zsuzsa értesülései szerint Tobisch tíz év alatt (1926–1935) összesen 69 mesedélutánt tartott, 3877 gyermekolvasó számára” (Illés 1964: 130), Tobisch saját beszámolójában ennél lényegesebb magasabb számokat regisztrált: 1932-ig kevesebb mint hat év alatt 280 ingyenesen megtartott meseórát és 18710 mesehallgatót említ (Tobisch 1932: 17).

A közművelődés keretein belül kibontakozó könyvtári meseórák intézménye határozottan eltérő jelleget öltött a mesemondás egyéb, a szórakoztatást célzó és hazánkban elterjedtebb színházi gyakorlataihoz képest. A könyvtári mesélésekre jellemző a sajátos kö-

³² A folklór ebben az összefüggésben tehát elsősorban – ellentétben az európai gyakorlattal – nem az elkülönülő nemzeti identitás megkonstruálásának/demonstrálásának, hanem éppen a társadalmi integrációnak volt az esz-köze.

³³ A francia könyvtári mesemondás hagyományának bemutatására a szóbeli irodalmat középpontba állító *Cahiers de littérature orale* 2019-ben egy önálló tematikus számot szentelt: *L'Heure du conte*, 2019, 86. nr. szerk. Nicole Belmont–Jean-Marie Privat–Marie-Christine Vinson).

³⁴ A magyar olvasók 1924 márciusában értesülhettek arról, hogy Párizsban február 27-től rendszeres időközönként „a gyermekek népszerű oktatása céljából mesedélutánokat rendeznek.” Az ismeretlen tudósító arra is rámutatott, hogy Magyarországon már tíz évvel korábban bevezették a mesemondásokat (bár sajnálatos módon a főváros a népszerű programokat pár éve beszüntette). N. N. 1924.

³⁵ Szabó egy 1910-es fordításában már ír az amerikai könyvtári mesemondás népszerűségéről. A chicagói nyilvános könyvtárról közli, hogy az élőszóval való mesemondást inkább a kerületi fiókkönyvtárakban ápolják (Szabó 1959: 466).

³⁶ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekrészlegeinek és a gyermekszolgálat bevezetésének részletes ismertetését lásd: Bikácsi 1982.

³⁷ A kislakástelep a szegényebb telepek közé tartozott, a kiskeresetű polgárság és iparosok laktak főként arra.

zeg, az erőteljesebb pedagógiai meghatározottság és az iskolákkal való szorosabb együttműködés, mégis azt mondhatjuk, hogy városi mesélésnek ez is egy jellegzetes, egyedi fejlődési úton haladó módját képviseli, amely nem csupán a szóbeli mesemondás története, de a mesefolklorizmus szempontjából is figyelmet érdemel.

Összegzés

A kultúraközvetítés legtriviálisabb módja a szóbeli történetmesélés, amely nem köthető kizárólagos módon sem egyes korokhoz, sem társadalmi rétegekhez. A tanulmány abból a szemléleti alapállásból indul ki, hogy a modern, városi környezetben megvalósuló mesélés, valamint az ebben a közegben elhangzott mesék szintén a narratív hagyomány részét képezik, amelyek az eddigieknél több és módszeresebb kutatói figyelmet érdemelnének. A fikciós narratívák előállítása és fogyasztása, azaz a mesemondás és mesehallgatás nem csupán a népi, de a populáris kultúrában is kiemelt társadalmi eseménynek számítanak, amely (bár eltérő hangsúlyokkal) különböző alapvető kommunikációs, normaalkotó-viselkedésszabályozó, csoportszervező-identitáserősítő és esztétikai szerepeket tölt be. A mesemondásnak sajátos alkalmi, helye, időpontja, illetve meghatározott aktorai, előadója és hallgatósága van. E szempontok figyelembevételével a tanulmány a városi mesemondás hazai intézményeit, alkalmait és szokásait, szereplőit és működését vizsgálta a századfordulótól a második világháborúig a korabeli nyomtatott sajtókiadványok és archivális források bevonásával. A nyilvános mesemondás új, urbánus fórumait a modern polgári és nagyvárosi fejlődés hívta életre a 19. század végén, amely a gyerekirodalom kibontakozásával és a művészi igényességű gyerekszórakoztatással kapcsolódott össze szervesen. A századfordulón a művészi mesemondásnak a könyvtári intézményrendszerre épülő, közművelődési céloknak alárendelt irányzata bontakozott ki az angolszász országokban (*story hour*). E könyvtári törekvéseket követve a hazai szakemberek is kísérleteztek az I. világháborútól kezdve a könyvtári mesemondások meghonosításával, ennél korábbi dátumok azonban egy másfajta, a művészi gyerekszórakoztatás jegyében formálódó, színpadi mesemondó irányzat. Az irodalmi gyerekkultúra intézményesedésének fontos lépéscsoportját jelentették az olyan gyerekklapok, mint a Pósa Lajos és Benedek Elek által szerkesztett *Az Én Ujságom*. E lap kiadói érdekeit, a gyerekirodalom és a szerzők népszerűsítését egyaránt szolgálták a Pósa által az 1890-es évek elejétől szervezett felolvasások-mesemondások, amelyek a következő évtizedekben sokféle önálló kulturális gyerekrendezvények (mesematinék, mesedélutánok) számára jelentettek inspiráló példát. A tanulmány *Az Én Ujságom* mesemondásai mellett a Magyar Telefonhírmondó gyerekműsorait és a Fővárosi Állatkert mesedélutánjait vette górcső alá. A kifejezett marketingszándék és a karitatív funkció egyaránt tetten érhető az egyébként a polgári kulturális igények kielégítését célzó, újfajta szervezett történetmesélési alkalmak esetében. A városi/művészi mesemondás magyarországi hagyományának kibontakozásában legfőképpen fővárosi írók, újságírók és művészek működtek közre. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerepet játszott a népmese műfaja iránt elkötelezett Balassa Jenő, a Vígszínház színművésze, aki eleinte a Telefonhírmondóban rendezett írók és színész-kollégái bevonásával mesemondásra is alkalmat nyújtó gyerekműsorokat, majd gyakorló pedagógusként az intézményes színészképzésbe is bevezette a színpadi mesemondás oktatását. Balassa *Basa bácsi* néven országsszerte ismertté vált, egyike volt a legelső magyar professzionális, művészi mesemondóknak, aki a fővárosban és vidéken, színházakban, iskolákban és szabadtéren is mesélt gyerekek ezreinek évtizedeken át. A városi mesemondás fent bemutatott alkalmi az élőszavas narráció törvényszerűségeinek figyelembevételével művészi és pedagógiai szempontokat érvényesítettek, beépülve egy éppen ez idő tájt elkülönülő társadalmi cso-

port identitásrendszerébe. A városi mesemondás nyilvános fórumai tehát lehetőséget biztosítottak a kultúra egy sajátos fogyasztási csoportja, a polgári gyerekközönség önazonosság-tudatának kialakítására, amelyet több műfaj (köztük a népmese) és számos médium (szóbeli, írásbeli, auditív, képi) is támogatott a hosszú 19. század végén.

Források

- Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtár: Vígszínház irattára, OSZK Szt. Irattár Víg 374/10–17.
- Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtár: Színlapgyűjtemény, színészképzés, a Vígszínház Színésziskolája, 1902, OSZK Szt. SZL 1902. 06. 21. A Vígszínház színésziskolája első éves növendékeinek gyakorlati házi vizsgálata szombaton, 1902. június hó 21-én)
- Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár: OSZK Kt. Levelestár 1445-r Balassa Jenő Csóka Sándorhoz Kassa, 1885. jan. 12.

Irodalom

- Balassa Jenő (1908): Gyermekszínház és gyermekelőadások. *Az Ujság* 6(96), 82.
- Balogh Lídia (2003): Egy századfordulós gyermeklap, *Az Én Ujságom* illusztrációi. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei. A tizenkilencedik-huszedik század gyermekkorának története*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, pp. 185–207.
- Bikácsi Jolán (1982): *Gyermekkönyvtárak a fővárosi Szabó Ervin könyvtár történetében*. Második, átdolgozott, bővített kiadás, Budapest: FSZEK.
- Bryant, Sara Cone (1905): *How to Tell Stories to Children*. Boston, New York: Houghton Del Negro, Janice M. (2016): Storytelling in Public Libraries: The Women, the Mission, the Stories. *Storytelling, Self, Society* 12(1): 81–117. DOI: 10.13110/storselfsoci.12.1.0081.
- Domokos Mariann (2018): Arany László népmeséi a 19. századi magyar gyermek- és ifjúsági irodalomban. In: Ispán Ágota – Magyar Zoltán – Landgraf Ildikó (szerk.): *EthnoLore XXXV. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének évkönyve*. Budapest: MTA BTK, 457–513
- Domokos Mariann (2023): A János vitéz intermedialis olvasatai : Az első színházi adaptációk és egy elfelejtett némafilm. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok 11*. Budapest: Reciti Kiadó, 579–616.
- Drescher Pál (1934): *Régi magyar gyermekkönyvek 1538–1875*. Budapest: Magyar Bibliophil Társaság.
- Ért. (1904/1905): *Az Országos Színészegyesület Színésziskolájának Értesítője az 1904/5. tanévről*. [Budapest]: Az iskola igazgatósága.
- Fesztbaum Béla (2014): A Vígszínház színésziskolája. *Theatron* 13(1), 15–19.
- Gácsér József [1905]: Följegyzések az 1903–1904. és az 1904–1905. iskolai évek eseményeiből. In: Gácsér József (szerk.): *Értesítő a „Siketnémákat Gyámolító Debreceni Egyesület” és a „Siketnémák Debreceni Államilag Segélyezett Intézete első és második évi működéséről (1903–1904. és 1904–1905. iskolai év)*. Debrecen: Debrecen szab. kir. város, pp. 73–93.

- Gergely Jenő (2010): *A Keresztény Községi (Wolff-) Párt (1920–1939)*. Budapest: Gondolat–MTA–ELTE.
- Glázer Jenő (1931): A telefonhírmondó és szórakoztató rádió. *Magyar Posta* 5(5), 600–615.
- Grósz E. András (1979): A telefonhírmondó – a világ első szórakoztató rádiója. *Rádió és Televízió Szemle*, 11(4), 125–133.
- Gyáni Gábor (1995): Kommunikáció nagyvárosi módon: a telefontól a rádióig. In: Gyáni Gábor: *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón*. Budapest: Városháza, 85–91.
- Gyökössy Endre (1911): Mesemondás után. *Az Én Ujságom* 22(24), 394–395.
- Hermann Zoltán (2017): Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán – Mészáros Márton – Szekeres Nikoletta (szerk.): *Mesebeszéd : A gyermek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, pp. 15–31.
- H. I. (1925): Balassa Jenő nem vonul vissza a színpadtól. *Esti Kurir* 3(194), 11.
- Illés Zsuzsa (1964): Az 50 éves 3. számú könyvtár. In: Tolnai György (szerk.): *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XI. 1963*. Budapest: [FSZEK], pp. 121–140.
- Keszeg Vilmos (2011): *A történetmondás antropológiája*. [Egyetemi jegyzet]. Néprajzi Egyetemi jegyzetek 7. BBTE Magyar néprajz és antropológia tanszék. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- Kimball, Melanie (2021): Storytelling to Children in Libraries: A History. In: Del Negro, Janice M. (ed.): *Storytelling : Art and Technique*. Fifth edition. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, pp. 17–51.
- Kócsag Vitéz (1898): Mesemondás az Operaházban. *Az Én Ujságom*, 9(15), 240–242.
- Komáromi Gabriella (1990): Irodalmi életjelenségek. A könyvkiadástól a kritikáig In: Komáromi Gabriella: *Elfelejtett irodalom. Fejezetek XX. századi ifjúsági prózánk történetéből. 1900–1944*, Budapest: Móra, pp. 49–105.
- Kovács Ágnes (1944a): A kalotaszegi Ketesd mesekincse. *Erdélyi Múzeum* 49(3–4), 386–423. DOI: 10.36240/etf-188
- Kovács Ágnes (1944b): *Kalotaszegi népmesék I–II*. Budapest: Egyetemi Magyarságtudományi Intézet.
- László Aladár [1919]: *Basa bácsi mesél...* Budapest: Pax Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat.
- Lendl Adolf (1914): Az igazgatóságnak jelentése a székesfővárosi állat- és növénykertnek 1913. évi működéséről és számadása ügyében. *Fővárosi Közlöny* 25(49), 3–7.
- lint (1899): Többsincs királyfi. *Magyar Hírlap* 9(351), 10–11.
- Mautner, Zoltán (2021): Szórakoztatás és ismeretterjesztés a Székesfővárosi Állat- és Növénykertben. In: Brunner Attila– Perczel Olivér (szerk.): *A Liget egykor*. Budapest: Budapest Főváros Levéltára, pp. 131–146.
- Molnár Gál Péter (2004): Oszkár bácsi. *Élet és Irodalom* 48(32), 9.
- Mikos Éva (2016): Nem folytatott típusok. A csillagszemű juhász (AaTh/MNK 858) meséjének folklorisztikatörténeti tanulságai. *Ethnographia*. 127(4), 568–581.
- M–s. (1899): [Többsincs királyfi. Budapesti Napló 4\(351\) 10.](#)
- M. Sz. (1899): Többsincs királyfi. A Vígszínház új darabja. *Szabadság*, 26(292), 5–6.
- MNK 2. (1988): *Magyar népmesekatalógus 2. A magyar tündérmesék típusai (AaTh 300–749)*. Összeállította és a bevezetőt írta Dömötör Ákos. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- MNK 9. (1990): *A magyar formulamesék katalógusa AaTh 2000–2399*. Összeállította és a bevezetőt írta Kovács Ágnes és Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.

- M. (1909): Iskola és könyvtárak Amerikában. *Magyar Tanítóképző*, 24(5), 277–279.
- Molnár Oszkár (1915): Népművelési intézmények. *Család és Iskola*, 46(5), 41–45.
- Németh Nóra – Dala Sára (2023): „Szeretitek-e a mesét?” Fábián Éva mesemondásának és pedagógiájának egyes vonásai a Hagyományok Háza egy gyermekprogramjának tükrében. *Anyanyelvi Kultúráközvetítés* 6(2) 26–41. DOI: [10.33569/akk.5186](https://doi.org/10.33569/akk.5186)
- N. N. (1897): (Művészek a gyermekeknek). *Pesti Hírlap*, 19(257), 4.
- N. N. (1899): Többsincs királyfi. *Alkotmány*, 4(256), 7.
- N. N. (1900a): Színésznövendékek vizsgálja. *Magyar Nemzet*, 19(175), 7.
- N. N. (1900b): Mesemondás az iskolában. *Budapesti Napló*, 5(350), 5.
- N. N. (1901): Színésznövendékek vizsgálja. *Magyar Szó*, 2(151), 12.
- N. N. (1902a): A Vígszínház színésziskolájában... *Pesti Hírlap*, 2(151), 5–6.
- N. N. (1902b): Színésznövendékek vizsgálja. *Magyar Szó*, 3(142), 12.
- N. N. (1903): Basa bácsi mesemondása a színházban. *Felsőmagyarország*, 19(195), 5.
- N. N. (1904): Növendékszínészek vizsgálja a Vígszínházban. *Pesti Napló*, 55(177), 5.
- N. N. (1911): A mesemondás. *Világ*, 2(125), 21.
- N. N. (1913a): Basa bácsi mesemondása a pécsi színházban. *Dunántúl*, 3(245), 5.
- N. N. (1913b): Basa bácsi mesedélutánja. *Dunántúl*, 3(248), 13.
- N. N. (1913c): Gyermekek játszóttere. *Budapesti Hírlap*, 33(81), 14.
- N. N. (1913d): Akció a gyermekekért. *Pesti Napló*, 64(81), 15.
- N. N. (1913e): Az utolsó mese. *Pesti Napló*, 64(242), 20.
- N. N. (1913f): Mesekönyv Special Rekord Gramophon lemezeken. *Az Est*, 5(3), 15.
- N. N. (1916a): Gyermekdélutánok az Állatkertben. *Az Ujság*, 14 (174), 12.
- N. N. (1916b): Mesedélután az Állatkertben. *Az Ujság*, 14(188), 12.
- N. N. (1922): Mese, mese, mesd ketté... *Az Ujság*, 20(145), 6.
- N. N. (1924): Budapesten megszüntették, Párizsban rendszeresítik a mesedélutánokat. *Világ*, 15(69), 7.
- N. N. (1934): Balassa Jenő emlékezete. *Magyar Hírlap*, 44(166), 9.
- Novy Ferenc (1910): Tanítójelöltjeink előadási készségénekfejlesztése. *Magyar Tanítóképző*, 25(5–7), 249–255; 315–322; 383–400.
- Novy Ferenc (1911): Mesemondás. *Magyar Tanítóképző*, 26(6), 333–336.
- ny (1899): [Többsincs királyfi](#). *Hazánk*, 6(304), 9–10.
- Ong, Walter J. (2010): *Szöbeliség és írásbeliség : A szó technológizálása*. Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó.
- Pósa Lajos (1883): *Költeményei*. Szeged: Endrényi.
- Pósa bácsi [Pósa Lajos] (1891): Örvendetes hírek. *Az Én Ujságom*, 2(39), 191.
- Pósa bácsi [Pósa Lajos] (1897): Az Én Ujságom meg a Telefon Hírmondó. *Az Én Ujságom*, 8(1), 20–21.
- Pósa bácsi [Pósa Lajos] (1899): Kedves Olvasóim! *Az Én Ujságom*, 10(51), 410.
- Pósa Lajos (1914): *Pósa Lajos gyermekversei*. Herczeg Ferenc előszavával. Budapest: Singer és Wolfner.
- Praznovszky Mihály (2006): *Pósa Lajos, a szelíd költő*. Budapest: Siker^x Bt.
- Privat, Jean-Marie (2019): À l'écoute. *Cahiers de Littérature Orale*, 44(86), 59–103. DOI: [10.4000/clo.7898](https://doi.org/10.4000/clo.7898).
- Pukánszky Béla (2005): *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben*. Pécs: Iskolakultúra.
- Raffai Judit (2004): *A magyar mesemondás hagyománya*. Budapest: Hagyományok Háza.

- Raffai Judit (2022): A mesemondás folklorizmusa Fábián Ágostonné, bukovinai székely mesemondó példáján. In: Dóka Krisztina (szerk.): *Múltidéző. Írások a magyar népi kultúráról és örökségéről*. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 321–351. DOI: [10.53644/MKI.MULTIDEZO.2022.321](https://doi.org/10.53644/MKI.MULTIDEZO.2022.321).
- Shedlock, Marie L. (1915): *The Art of the Story-Teller*. New York: Appleton.
- Simplex [Kóbor Tamás?] (1899): Többsincs királyfi. *A Hét*, 10(52), 878.
- Singer és Wolfner (1891): Felhívás előfizetésre. *Az Én Ujságom*, 2(26), 416.
- Staindl Mátyás (1909): Pittsburgh gyermekkönyvtárai. *Népművelés*, 4(9), 312–317.
- Szabó Ervin (1959): Chicago nyilvános könyvtára. In: Tiszay Andor (szerk.): *Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918*. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, pp. 452–470.
- Szalai Oszkár (1920): A mesedélutánokról. *Izraelita Tanügyi Értesítő*, 45(10–12), 69–70.
- Széll József [1943]: *Az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájának negyven éve 1903–1943*. Írta és összeállította Széll József. h. igazgató. Budapest: Kiadta Az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolája.
- Szilágyi Márton (2021): *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében. Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*. Budapest: Reciti.
- Sztankó István–Gerencsér László (1891): Nyugtatvány. *Az Én Ujságom*, 2(20), 320.
- Tobisch Irén (1932): Könyvtári meseórák. *Néptanítók Lapja*, 65(1), 15–17.
- Tóth Gyula (2001): A közkönyvtárak gyökerei. In: Horváth Tibor – Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve. 3. kötet. A könyvtárak rendszere*. Budapest: Osiris, pp. 69–75.
- Szabó Levente, T. (2022): A magyar irodalmi-színházi filantropkapitalizmus kezdetei a 19. század közepén. In: Kollár Zsuzsanna – Hites Sándor (szerk.): *Adomány, díj, jutalom, segély. A mecenatúra színváltásai az irodalomtörténetben*. Budapest: Reciti, pp. 109–136.
- x [?] (1896): Jókai és Blaháné a Telefon Hírmondóban. *Vasárnapi Ujság*, 43(51), 861.
- Uther, Hans-Jörg (2004): *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography I–III*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Vajda Ernő (1914): Mesedélutánok. *Uj Élet*, 9(1), 36–48.
- Váradai Irma (1916): 3. sz. fiók. *A Budapesti Városi Könyvtár Értesítője 1915*. 9(1–2), 39–40.
- Varty, Anne (2008): *Children and Theatre in Victorian Britain: 'All Work, No Play'*. New York: Palgrave Macmillan. DOI: [10.1057/9780230286061](https://doi.org/10.1057/9780230286061)
- Vidor Dezső (1928): *Az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájának huszonöt éve 1903–1928*. Budapest: Kiadta az iskola igazgatósága.
- Vinson, Marie-Christine (2019): Oralités de Résistance et Oralités Joyeuses. *Cahiers de Littérature Orale*, 44(86), 105–139. DOI: [10.4000/clo.8012](https://doi.org/10.4000/clo.8012).
- Virág Béla, J. (1894): Telefon-Hírmondó. Ismertetés. *Vasárnapi Ujság*, 41(42), 701.

SUMMARY

The tradition of urban storytelling

The most trivial way of transmitting culture is through oral storytelling, which cannot be exclusively linked to specific periods or social strata. The paper starts from the premise that storytelling in modern urban environment and the stories told in these settings (literary tales, folk- and fairy tales etc.) are also part of the Hungarian narrative tradition. The production and consumption of fictional narratives are not only a prominent social event in traditional folk culture, but also in modern popular culture. With these considerations

in mind the present essay has examined the actors, institutions, occasions and customs of artistic, urban storytelling in Hungary at the end of the long 19th century (from the 1890s to the Second World War) based on contemporary Hungarian printed press publications and archival sources. The new urban forums for public storytelling were brought into being by the modern bourgeois which was inextricably linked to the development of children's literature and the artistic demands of children's entertainment were organized by the capital's intelligentsia, artists, writers, poets and actors in Budapest. At the turn of the 19th century, an international trend towards artistic storytelling based on library institutions has emerged and subordinated to public education in Anglo-Saxon countries. These library efforts were also adopted by Hungarian professionals, but a different kind of Hungarian storytelling movement, based on theatrical, artistic children's entertainment, dates back much earlier and was much more significant. Children's magazines such as *Az Én Ujságom* [My Newspaper], edited by Lajos Pósa, were an important step in the institutionalisation of Hungarian children's literary culture. Pósa has organized storytelling events from the early 1890s that have served the interests of the publishing house of the newspaper as well as the promotion of children's literature and authors alike. These events in the following decades provided an inspiring model for a wide range of independent cultural children's storytelling occasions in which marketing and charitable functions are effectively combined. The paper examines the storytelling events organized by literary children's magazines, by the Magyar Telefonhírmondó [Hungarian Telephone Herald, a long life telephone newspaper system] and a special outdoor children's storytelling-series in the Budapest Zoo. In addition, the paper draws attention to the fact that the Hungarian acting education system included the teaching of stage storytelling from 1900, in which Jenő Balassa, the professional storyteller known as Basa bácsi [Uncle Basa] played a huge role.

Keywords: children's literature, mass entertainment, mediality, staged storytelling, story hours in the library, artistic education

